

KÜLKERESKEDELMÜNK TÖRTÉNETÉHEZ A XVI. SZÁZADBAN*

EMBER GYŐZŐ

Előadásomban annak a kutatómunkának részbeni eredményeiről kívánok beszámolni, amelyet az Akadémia II. Osztályának támogatásával — amiért köszönetet mondani ez alkalommal kötelességemnek tartom — már hosszabb ideje folytatunk levéltáros kartársammal, Baraczká Istvánnal, a Levéltárak Országos Központja vezetőhelyettesével. Részbeni eredményekről számolok be egyrészt azért, mert a munka még folyik, másrészt azért is, mert egy előadás keretében az eddig elért eredményeknek is csak egy részét lehet összefoglalni.

A téma, amin dolgozunk: Magyarország nyugat felé irányuló külkereskedelme a XVI. század közepén, pontosabban 1542-ben. Annak a magyarázata, hogy miért csak a nyugat felé irányuló, s miért nem az egész magyar külkereskedelemmel foglalkozunk, továbbá, hogy miért éppen 1542-ben, s miért nem más években is, a rendelkezésünkre álló forrásanyag adottságában rejlik.

Régmúlt századok külkereskedelmének történetéről írni sokféle forrás alapján lehet. Megírni e történetet azonban csak egyféle forrás birtokában tudjuk. Ez a forrás a harmincadnapló.

A harmincadnaplót a harmincadot szedő harmincados vezette a kereskedők által fizetett harmincadról, s e napló — valamint egyéb igazoló iratok — alapján számolt el annak, akinek tisztviselője volt, aki a harmincad jövedelmét élvezte.

A harmincad, amint azt Domanovszky Sándor tisztázta,¹ valószínűleg a XII. század végén, vagy a XIII. század elején keletkezett, az Árpádok idején még nem külkereskedelmi vám volt, mint ebben az időben a nyolcvanad, hanem a királyi vagy királynéi városok eladományozott vásárpénzjövedelméből a királynak, vagy a királynénak fenntartott hányad. Vásárpénzből, azaz belkereskedelmi illetékből, a XIV. században fokozatos fejlődés folyamán alakult át külkereskedelmi, azaz behozatali és kiviteli vámmá. A harmincadot

* Az Osztály felolvasó üléseinek sorozatában május 26-án elhangzott előadás.

¹ A harmincadvám eredete. Akadémiai értekezések a történelmi tudományok köréből. XXIV. k. Bp. 1918.

a királyi felségjog (ius regium, ius regale) alapján az uralkodó szedette, a külkereskedelmi vám ún. regálejövedelem volt.

A harmincadot a kereskedők a kereskedelmi utak mentén — részint a határon, részint az ország belsejében — kijelölt harmincadhelyeken, a harmincadhivatalokban fizették. A pesti harmincadhivatal — rövidebben kifejezve: harmincad — emlékét őrzi nevében a Belváros egyik utcája.

Gyakran előfordult, hogy az uralkodók a harmincadjövédelmet, vagy annak egy részét, egyes harmincadhivatalok bevételét bérbeadták, vagy pedig elzálogosították, kincstári kezelésből magánosoknak engedték át. Ilyenkor a harmincados nem a kincstárnak, hanem a bérlőnek, vagy a zálogtartónak a tisztviselője volt, számadással neki tartozott, a harmincadnaplót hozzá nyújtotta be.

A harmincadnaplókat ezek szerint két helyen kereshetjük: elsősorban a kincstár levéltárában, másodsor azoknak a magánosoknak a levéltáraiban, akik vagy amelyek — pl. egy személy vagy egy város — a harmincadot bérelték, vagy pedig zálogban tartották.

Mindkét helyen nagyon ritka, szinte fehér hollónak számít külkereskedelmünk történetének ez a páratlan becsű forrása. A harmincados elszámolása után a harmincadnapló jogi jelentőségét elvesztette, nem tartották érdemesnek arra, hogy megőrizzék. Pozsony város pl. a XV. században 20 éven keresztül, 1440 és 1459 között, megszakítás nélkül bírta zálogban, illetve bérelte a pozsonyi, budai és oroszvári harmincadokat azok fiókhivatalaival együtt, a századok viharait viszonylag sértetlenül átvészelt városi levéltárban mégis csupán egyetlen harmincadnapló maradt fenn, az 1457—58. évi pozsonyi harmincadkönyv, amelynek alapján írta 1902-ben Kováts Ferenc a maga nemében nálunk ma is egyedülálló történet-statisztikai monográfiáját: Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században címen.² — A kincstári levéltárban sem kedvezőbb a helyzet. Az 1526 előtti királyi levéltár nem maradt fenn. A Habsburgok magyar kamarájának levéltárában a Mohács utáni harmincadnaplókat évszázadokon át megőrizték. Mária Terézia uralkodásának vége felé — amint azt Tagányi Károly megállapította³ — 137 harmincadhivatal naplói két szobát töltöttek meg. A két szobára azonban szükség volt más célra, s a harmincadnaplókat 1749-ig terjedőleg kiselejtezték. Erre a sorsra jutottak utóbb a későbbi évek harmincadnaplói is.

Habent sua fata libelli! Egy-két harmincadnaplóval szemben azonban kegyelmes volt az iratok sajátos végzete. Amikor az 1940-es évek elején a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárában a Magyar Országos Levéltárba került ún. városi és kamarai iratokat — más céllal — darabról-darabra átnéztem, azok között egy 448 oldalas, viszonylag ép állapotú kötetet találtam,

² Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincadkönyv alapján. Bp. 1902.

³ Régi áruforgalmi kimutatásainkhoz. Magyar Gazdaságtört. Szemle. 1894. 369—371.

amelynek hosszú latin címe e szavakkal kezdődött: *Registrum tricesime proventus*.⁴ Harmincadnapló volt 1542-ből, a következő kilenc harmincadhely egybefoglalt naplója: Pozsony, Sopron, Neusiedl (azaz Nezsider), Žurndorf (azaz Zarándfalva vagy Zurány), Jarendorf (azaz Járfalu, mégpedig Német-Járfalu), Oroszvár, Stomfa, Geiern (azaz Gajár) és Óvár.⁵

Ugyanakkor, ugyancsak az ún. városi és kamarai iratok között, több kötetet találtam, amelyek ezt a címet viselték: *Regestrum proventuum Regie Maiestatis Chameræ Hungaricæ*.⁶ Ezek közül csak az 1542. évi maradt meg, amelyet intézeti szobámban tartottam, a többi az 1945-i hadműveletek áldozata lett. Az 1542. évi kötetbe kötve — egyéb kamarai jövedelmek lajstromai mellett — három füzetet találtam, mindegyik harmincadnapló, mégpedig a következő kilenc harmincadhelyé: az első füzetben külön Nagyszombat és egybefoglalva Szokolca, Szenice, Sassin (azaz Sasvár) és Holics; a második füzetben Szempe, a harmadik füzetben külön-külön Pozsony, Stomfa és Gaiern (azaz Gajár).

Mindkét kötet Jankovich Miklósnak a gyűjteményében került a Magyar Nemzeti Múzeumba, onnan pedig a Magyar Országos Levéltárba. A XIX. század első felének ez a nagy gyűjtője a kincstári levéltárból kiselejtezett jelentős mennyiségű iratanyagot szerzett meg annak idején, megmentve azokat a pusztulástól, s nagy hálaára kötelezve ezáltal a magyar történetírást. Neki köszönhetjük az említett harmincadnaplók fennmaradását is.

További, most már ezzel a céllal folytatott kutatások során, más őrzési helyeken, sikerült megtalálni az elsőnek említett kötet megfelelőit az 1544. és 1545. évekből,⁷ a másodiknak említett kötetben foglalt füzetek megfelelőit pedig az 1541. évből.⁸ Ezek ugyancsak elsőrendű forrásai a külkereskedelem történetének, segítséget nyújtanak az 1542-i harmincadnaplók egyes kérdéseinek megoldásához is, olyan egybevetésre azonban, mint az 1542. éviék — különböző esztendőkből származván —, nem adnak lehetőséget. Ez a magyarázata annak, hogy témánk miért az 1542. év magyar külkereskedelme.

Azokon a harmincadhelyeken át, amelyeknek naplói 1542-ből fennmaradtak, az áruforgalom nyugat felé bonyolódott le. Ez magyarázza meg azt, hogy témánk miért Magyarország nyugat felé irányuló külkereskedelme 1542-ben.

*

Az első kérdés, ami az 1542-i harmincadnaplók vizsgálata során felmerült, az volt, hogy miként keletkeztek azok, mi az eredetük, a provenien-

⁴ Orsz. Lvt. (=Országos Levéltár) 1526 utáni gyűjt. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 907.

⁵ Pontosabban 13 harmincadhely naplója van a kötetben, mert — nem külön ugyan — Sopronnak 4 fiókhivatala is szerepel. Ezek felsorolását l. később.

⁶ Uo. Fol. Lat. 920.

⁷ Országos Széchényi Könyvtár. Fol. 96. és 96/1.

⁸ Orsz. Lvt. 1526 utáni gyűjt. Törzsanyag. 1541.

ciájuk? A második, az előbbihez kapcsolódó kérdés az volt, hogy vajon mennyiben tükrözik a teljes, vagy ha nem is a teljes, legalább a nyugat felé irányuló egész külkereskedelmi áruforgalmat? Más szempontból nézve ez az utóbbi kérdés úgy is feltehető, hogy vajon az ismeretes harmincadnaplókban szereplő 15 harmincadhelyen kívül⁹ milyen más helyeken szedtek még 1542-ben harmincadot, s ha szedtek még másutt is, akkor a további harmincadnaplók hova kerülhettek, hol lehetne keresni és esetleg megtalálni őket?

Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre válaszolni tudjunk, az 1542 körüli harmincadigazgatást kellett megvizsgálnunk. Szükségessé tette ezt a vizsgálatot az a körülmény is, hogy maguk a harmincadnaplók is felvetettek olyan alapvető fontosságú kérdéseket, amelyekre választ adni a harmincadigazgatás ismerete nélkül nem tudnánk.

Az első ilyen kérdés az, hogy a két helyen, két kötetben fennmaradt harmincadnaplók hogyan viszonyulnak egymáshoz? Mi a magyarázata mindenekelőtt annak, hogy a pozsonyi, stomfai és gajári harmincadok mind a kettőben szerepelnek? A második ilyen kérdés az, hogy az első kötetben szereplő harmincadok közül Óvár miért csak kivittel szerepel, szemben a többivel, amelynél behozatalt és kivittelt egyaránt találunk? A harmadik ilyen kérdés az, hogy a második kötetben szereplő harmincadok miért csak kivittel szerepelnek, még az a Pozsony, Stomfa és Gajár is, amelyeknél az első kötetben behozatalt és kivittelt egyaránt találunk? A negyedik ilyen kérdés az, hogy a kivitt áruk után — bizonyos kivétellel — általában miért szerepel mindkét kötet naplóiban csak félösszege annak a harmincadnak, amit szabályszerűen fizetni kellett? — Csak a legfontosabbakat soroltam fel azok közül a kérdések közül, amelyeknek tisztázásához maguknak a harmincadnaplóknek még oly tüzetes tanulmányozása sem elegendő, amelyekre csak a kor — egyéb források segítségével is megvilágított — harmincadigazgatásának ismeretében adhatunk megnyugtató választ.

A harmincadigazgatás 1526 előtti történetéről az irodalomból jóformán semmit sem tudunk; még azt sem, hogy hol voltak harmincadhelyek. Ezek tekintetében az 1498. évi 34. tc. tájékoztató, amely felsorolja a harmincadok ún. régi helyeit, amelyeken az országgyűlés a vámszedést megengedte. Az északnyugati felvidéken három főharmincadhely (*tricesima capitalis*) volt: Árva, Trencsén és Pozsony. Árva vára volt a legészakibb, fiók- vagy leányharmincadhely hozzá nem tartozott. A trencsényi főharmincadnak már nyolc fiókharmincada volt, öt közülük — miként Árva és maga Trencsén is — a Vág völgyében: Zsolna, Vágbeszterce, Bellus, Illava és Vágújhely, ez utóbbi már Trencsén alatt, az előbbieket fölötté. Még délebbre, a Vágtól kissé nyugatra volt a verbói és a nagyszombati fiók. Szakolca, Trencsén nyolcadik leányhivatala, közvetlenül a morva határ mellett feküdt.

⁹ Illetve pontosabban — Sopron 4 fiókhivatalával — 19.

A pozsonyi főharmincadhoz kilenc fiókharmincad tartozott, öt a Dunától északra, négy délre tőle. Az előbbiek : Szenice, Sassin (azaz Sasvár), Gajár, Malaczka és Stomfa, az utóbbiak : Oroszvár, Járfalu, Zarándfalva és Nezsider.

A Dunántúlon az 1498-i törvény Sopron főharmincadot említi, három fiókja pedig : Ruszt, Szentmárton és Keresztúr.

Az ugyancsak dunántúli Muraszombatot, azután a muraközi Nede liczet, majd Varasdöt és Zágrábot, mint szlavóniai főharmincadokat sorolja fel a törvény. E négy főharmincaddal kapcsolatban 11 leányharmincadot említ, amelyek közül hat a Drávától északra, öt attól délre feküdt.

Az északkeleti felvidéken Kassa volt a főharmincadhely, fiókjai pedig : Lőcse, Kézsmárk, Lublyó, Bártfa, Sztropkó és Homonna.

Délen két főharmincadhelyet sorol fel a törvény : Nándorfehérvárt kilenc fiókjával, valamint Temesvárt, amelynek csak egy leányhivatala volt.

Az 1498-i törvénynek egy másik cikkelye : a 29. szól még három harmincadhelyről, a budairól, székesfehérváiról és patajiról, mint olyanokról, ahol a vámszedést meg kell majd szüntetni, amint e harmincadok, amelyek akkor a nádornál voltak zálogban, újra kincstári kezelésbe kerülnek.

Az 1498-i törvényben szereplő harmincadok névsora viszonylag teljesnek látszik. Egyedül az erdélyi helyek hiányzanak belőle, talán azért, mert Erdélyben a külkereskedelmi vámot nem harmincadnak, hanem huszadnak nevezték. Arra mindenesetre alkalmas ez a törvénybeli névsor, hogy összevetve a két 1542-i kötetben szereplő harmincadok névsorával, rávilágítson arra, vajon az 1542-ből fennmaradt naplók mennyiben tükrözhetik egyrészt a teljes, másrészt a nyugat felé irányuló egész magyar külkereskedelmi áruforgalmat. Az összevetésnél természetesen figyelembe kell vennünk, hogy 1498 és 1542 között 44 év telt el, mégpedig olyan négy évtized, amely Magyarország helyzetében gyökeres változást hozott. Az ország három részre szakadása a harmincadokra sem maradt hatás nélkül, illetve a külkereskedelmi áruforgalomra sem, amitől a harmincadok függtek.

Az a körülmény, hogy a nándorfehérvári és a temesvári fő- és fiókharmincadok 1542-ben miért nem szerepelnek, nem szorul bővebb magyarázatra. E harmincadok akkor már nyilván megszűntek, mint ahogyan megszűntnek, vagy egész minimálisra zsugorodottnak tételezhetjük fel a déli, azaz a török által elfoglalt területek felé irányuló külkereskedelmünket is 1542-ben.

Az erdélyi külkereskedelem a török hódítás hatására feltehetőleg visszafejlődött, de meg nem szűnt. Az erdélyi huszadok Mohács után János király, majd János Zsigmond kezére kerültek; kivételnek tekinthetjük, ha olykor I. Ferdinánd rendelkezett fölöttük. Ez történt pl. 1534-ben, amikor a brassói, nagyszebeni és besztercei huszadok jövedelmét 20 000 magyar forint fejében lekötötte Pemflinger Márkus szebeni királybíró, valamint annak János fia és örökösei javára, azzal a feltétellel, hogy a magyar kamara

ellenőrt küldjön ki a bevétel számontartására.¹⁰ A brassói huszadot 1542-ben Brassó városa bérelte a királytól. A város két huszadosa által vezetett naplók a városi levéltárban fennmaradtak és 1896-ban publikálták is őket.¹¹

A kassai főharmincad és fiókhelyei időnként ugyancsak János királyságához, illetve az erdélyi fejedelemséghez tartoztak, általában azonban a Habsburg uralkodók rendelkeztek fölöttük. Az északnyugati felvidék, a Dunántúl és Szlavónia harmincadhelyei pedig állandóan a Habsburgokat uralták. Ha ezeknek sorsáról akarunk közelebbit megtudni, a Habsburgok, illetve pontosabban I. Ferdinánd pénzügyi politikáját, azon belül a harmincadigazgatás reformját kell megismernünk.

Amikor I. Ferdinánd trónra került, az ország pénzügeit ziláltan vette át, s uralkodása első éveiben a ziláltság még csak fokozódott. Az 1530-as évektől kezdve azután következetes, de lassú, lépésről lépésre haladó pénzügyi politikájával fokozatosan felépítette az államigazgatás új szervezetét, rendet teremtett az államháztartás zavaraiiban. Ez figyelhető meg a harmincadigazgatás újjászervezése, a harmincadjövedelemnek a kincstár számára történő biztosítása terén is. 1542-ben, amely évből az említett harmincadnaplók korunkra maradtak, ez az akció még korántsem zárult le, de már jelentős eredményekre vezetett.

I. Ferdinánd uralkodásának kezdetén az uralma alá került Magyarország harmincadhelyei — amennyire helyzetüket az eddigi kutatás alapján ismerjük — mind zálogban voltak. Vagy még II. Lajos, vagy maga az új uralkodó zálogosította el őket.

A pozsonyi harmincadot még II. Lajos adta zálogba tanácsosának, Szerencsés Imrének, akitől azután Mária királyné, II. Lajos özvegye örökölte.¹² Utóbb már nem a Szerencsés-féle zálogként, hanem mint királynéi járandóságot tartotta hirtokában. 1542-ben azok a fiókhelyek tartoztak a még mindig Mária királyné kezén levő pozsonyi harmincadhoz, amelyeknek naplóit a fentiekben említett első kötet tartalmazza.

Összevetve az 1498-i és az 1542-i helyzetet, azt állapíthatjuk meg,

¹⁰ Orsz. Lvt. M. kanc. lvt. Lib. Reg. I. 236.

¹¹ Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt. III. Bd. Kronstadt, 1896. 185—215. l.

¹² II. Lajos 1526. április 8-án biztosította Szerencsés Imrét, hogy a pozsonyi harmincadot addig nem veszi vissza tőle, amíg annak jövedelméből a most kölcsönzött 1500 forint meg nem térül. *Hatvani Mihály*: Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból. I. k. Pest, 1857. 32. l. — Eszerint tehát a pozsonyi harmincad már korábban Szerencsés Imre birtokában volt. — 1526. július 20-án II. Lajos 10 000 forintos kölcsön fejében kötötte le továbbra is a pozsonyi harmincadot Szerencsés Imre részére. Uo. 36—37. l. — Azt, hogy milyen leányharmincadok tartoztak a pozsonyi főharmincadhoz, ezekből az oklevelekből nem tudjuk meg. Nem tájékoztatnak erről azok a kimutatások sem, amelyek szerint Mária királynénak a jövedelme a pozsonyi harmincadból és a hozzá tartozó fiókhelyekről 1526. szeptember 8-tól 1531. március 1-ig 31 297 magyar forint, 1539. december 31-ig pedig — az adminisztráció költségeit leszámítva — 65 196,40 magyar forint volt. (E kimutatásokból tudjuk, hogy a királyné Szerencséstől vette át a pozsonyi harmincadot.) Uo. II. k. Pest, 1858. 26—29. és 35. l. A pozsonyi harmincadhoz tartozott leányharmincadokról pontos tudomásunk csak 1542-ből van, éppen a harmincadnaplók alapján.

hogy Pozsonynak a Dunától északra fekvő 1498-i leányhelyei közül csak Gajár és Stomfa maradt meg. Szenice és Sasvár — amint látni fogjuk — más harmincadhoz került, Malaczka pedig — eddigi adataink szerint — megszűnt harmincadhely lenni. Ami a Dunától délre fekvő 1498-i pozsonyi fiókokat illeti, ezek — Oroszvár, Járfalu, Zarándfalva és Nezsider — 1542-ben is megvoltak. Mint Pozsony leányhelye szerepel 1542-ben Sopron, amely 1498-ban még főharmincad volt. Sopron 1498-i fiókjai közül Ruszt és Szentmárton 1542-ben is megvoltak. Szerepel az 1542-i naplóban két további is: Kreuspach és Mervits.¹³ Új harmincadhely 1542-ben a pozsonyi csoportban Óvár, amelynek történetéről a továbbiakban még szó lesz.

A trencsényi harmincadot már I. Ferdinánd zálogosította el 1527-ben 48 000 forint törlesztésére Thurzó Eleknek, aki akkor tárnokmester volt, majd országbíró és helytartó lett.¹⁴ A záloglevél a trencsényi leányharmincadokat is Thurzóra írja, de nem nevezi meg őket. Lehetséges, hogy ekkor még — miként 1498-ban — Nagyszombat is Trencsén fiókhelyei közé tartozott. Utóbb azonban — az időpontot egyelőre nem tudjuk pontosan meghatározni — a nagyszombati harmincad kivált a trencsényi csoportból, önállósult. Egy későbbi záloglevél, amely keltezetlen szövegben ismeretes a magyar kancellárián vezetett királyi könyvből, de 1532 és 1534 között kelhetett, már külön említi a trencsényi és a nagyszombati harmincadokat és azok leányhivatalait, mindkét csoportot Thurzó Elek országbíróra és helytartóra, valamint testvérére: Jánosra írva, annak a 40 000 magyar forintnak a törlesztésére, amellyel az uralkodó Pápa várának és uradalmának átengedéséért tartozott nekik.¹⁵

Az önállósult nagyszombati harmincadhoz több fiókhelyet csatoltak. 1534-ben, amikor I. Ferdinánd a nagyszombati harmincadcsoport viszonyait szabályozta, a következő leányhivatalok tartoztak hozzá: Szakolca, Szenice, Sasvár és Szempce. Közülük 1498-ban Szakolca a trencsényi, Szenice és Sasvár a pozsonyi főharmincadnak volt alárendelve.

Szempcen 1498-ban még nem szedtek harmincadot. Egyelőre nem tudjuk, hogy mikor állítottak fel ezen a helyen harmincadhivatalt. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a szempci harmincad jelentősége fokozatosan növekedett, nyilvánvalóan azért, mert — mint majd látni fogjuk — a marhakivitel fő vámhelye volt. 1537-re már önállósult a nagyszombati csoporton belül, már nem mint Nagyszombat leányhelye szerepelt.¹⁶

¹³ Fertőrákos és Fertőmeggyes Sopron megyében.

¹⁴ Az inscriptio az elszámolás kötelezettségének kikötésével történt. Orsz. Lvt. M. kanc. lvt. Libri Regii. I. 56.

¹⁵ Orsz. Lvt. M. kanc. lvt. Libri Reg. I. 237. Thurzó 1532-ben lett helytartó. Ez a terminus post quem. Egy 1534. dec. 28-án kelt királyi mandátum szerint annis hiis superioribus kapta meg Thurzó a nagyszombati harmincadot és fiókjait. Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Ben. res. 1534. dec. 28. Egy 1534. jún. 20-án kelt utasítás szerint ekkor már Thurzóé volt a nagyszombati harmincadcsoport. Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Libri instruct. IX. 423. Ez a terminus ante quem.

¹⁶ L. Francisci Tamás nagyszombati harmincados 1537. jún. 21-én kelt utasítását. Orsz. Lvt. Kincst. lvt. Ben. res. II. k. 17-18. l.

Utóbb — a pontos időpontot egyelőre nem ismerjük — a Szakolcától délnyugatra, a határ mentén fekvő Holicson újabb fiókhivatalát szervezték meg a nagyszombati harmincadnak, amelynek tehát így 1542-ben négy leányhelye volt : Szakolca, Szenice, Sasvár és Holics. A négy leányhely közül Szakolca volt a legjelentősebb, a másik három fölött — ezt tanúsítja a korunkra maradt naplófüzet — bizonyos összefogó szerepe lehetett, azok először neki, s Nagyszombatnak rajta keresztül voltak alárendelve.

De mi lett a sorsa az állandóan szereplő Trencsén többi fiókhivatalának ? Ezekről egyelőre még keveset tudunk. 1545-ig közülük egyedül Zsolnáról van egyetlen adatunk. Eszerint a zsolnai és a turdossini harmincadok 1535-ben Szedliczei Koszka Miklósnak és Duboveczi Jánosnak voltak elzálogosítva.¹⁷ A turdossini harmincad 1498-ban még nem szerepelt, később létesült, mégpedig úgy, hogy az árvai hivatalt oda helyezték át.¹⁸ Turdossin egyébként Árva megyében, Árva várától északkeletre feküdt, s a legészakibb harmincadhely volt.

1545-ben, amikor a harmincadügy átszervezése során jelentős változások történtek, a régi trencsényi fiókok közül kettőt említ név szerint a királyi utasítás : Vágújhelyet és Verbót, a többiről csak összefoglalóan emlékezik meg.¹⁹ Említi továbbá Turdossint is, de nem mint Trencsén fiókját, valamint három egészen új harmincadhelyet : Rosenberget, Stubnyát és Véglest. 1549-ben, egy későbbi újjászervezés alkalmával, Trencsényen, Verbón és Vágújhelyen kívül Illava és Zsolna szerepel még a régi trencsényi csoport helyei közül. E körzetben van még ekkor Turdossin és egy új hivatal székhelye : Puchó, ez utóbbi a Vág völgyében, Illavától északra. Az 1498-ban szerepelt Bellus Mesztecskóval, Hricsóval és Krásznóval együtt Puchónak fiókja. Vágújhelynek két leányhelye van : Bossác és Lieszkó, Illavának egy : Nemsova. Ekkor tehát az 1498-ban említett helyek közül — az árvai és a trencsényi csoportot együtt tekintve — csak Árva és Vágbeszterce hiányzik. Az előbbi helyére Turdossin került, az utóbbi valószínűleg megszűnt harmincadhely lenni. Új helyek viszont Puchó, Mesztecskó, Hricsó, Krásznó, Bossác, Lieszkó és Nemsova. A régi fiókok, Bellus kivételével, a jelek szerint bizonyos fokig önállósultak, de azért — az új fiókokkal együtt — mégis egy körzetnek tekinthetők, amelynek Trencsén volt a központja.

Ez adatok alapján, sajnos, nem lehet pontosan megállapítani azt, hogy 1542-ben az árvai és a trencsényi harmincadesoport helyei közül melyeken voltak működő vámhivatalok. Trencsént magát biztosan ilyennek tekinthetjük. Majdnem biztosan mondhatjuk ugyanezt Verbóról, Vágújhelyről és Turdossinról. Nagy a valószínűsége annak, hogy Illaván, Belluson és Zsol-

¹⁷ Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Ben. res. II. k. 11. l.

¹⁸ Hogy mikor, azt nem tudjuk. Az áthelyezésre l. Takáts Sándor : A harmincadesoport elleni vizsgálat 1560-ban. Magyar Gazdaságtört. Szemle. 1899.

¹⁹ Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Libri instruct. V. 374.

nán is volt harmincadhivatal 1542-ben. Nem tartjuk valószínűnek, hogy Puchó, Mesztecskó, Hricsó, Krásznó, Bossác, Lieszkó és Nemsova már 1542-ben harmincadhelyek voltak. Azt pedig biztosan mondhatjuk, hogy az 1545-ben említett, de 1549-ben már nem szereplő Rosenberg, Stubnya és Végles 1542-ben nem voltak harmincadok.

A szlavóniai harmincadok Mohács utáni sorsáról egyelőre keveset tudunk. Valószínű, hogy ezek a harmincadok, amelyeket a rendelkezésünkre álló források mindig összefoglalóan említenek, anélkül, hogy külön-külön is megneveznék őket, s amelyeknek jövedelmét egy 1533-i királyi mandátum igen csekélynek mondja,²⁰ szintén zálogban voltak. 1535-ben a szlavóniai harmincadok jövedelmének fele még Pekry Lajosnak volt elzálogosítva, másik felét királyi harmincados : Székely Lukács szedte.²¹ Lehetséges, hogy korábban az egész jövedelem magánkézben volt, s 1535-ben már a kincstári kezelésbe visszavétel félig megtörtént, ami mellett a többi harmincad analógiája szól, mint majd látni fogjuk. Az uralkodó törekvése itt is — miként a többi harmincadnál is — arra irányult, hogy az egész jövedelmet a kincstár kezelje. Ez a törekvés a szlavóniai harmincadoknál gyorsabban vezetett sikerre, mint a többinél. 1538-ban már a korábban Pekry Lajos által élvezett féljövedelem is kincstári kezelésbe került.²² Az uralkodó Bornemissza Pál vezetésével ebben az évben egy bizottságot küldött ki a szlavóniai harmincadok helyzetének rendezésére, mert addig a kincstár jóformán semmit sem látott azok jövedelméből.²³

Ezek az adatok — valamint néhány további is — arra mutatnak, hogy a szlavóniai harmincadok — amelyeknek helyéről és számáról azonban közelebbit nem tudunk — 1542-ben — szemben a még mindig zálogban levő északnyugati felvidéki és dunántúli harmincadokkal — már a kincstár kezén voltak. Hogy a kincstári igazgatás mit jelentett, arról lentebb lesz szó.

A kassai harmincadról és fiókjairól ugyancsak gyér adataink vannak csupán, ami 1526 utáni történetüket illeti. Ezek az adatok mind amellettszólnak, hogy e harmincadcsoport — amelynek egyes helyeit név szerint pontosan nem ismerjük — Mohács után zálogban volt, olykor Kassa városnál, olykor magánosoknál. Időnként pedig János király, majd pedig fia birto-

²⁰ Sed cum tricesime ipse nunc admodum exigue sint — mondja a szlavóniai harmincadokról I. Ferdinándnak 1533. okt. 30-án a magyar kamarához intézett rendelete. Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Ben. res. 1533. okt. 30.

²¹ Mindketten arról panaszkodtak I. Ferdinándhoz írt levelükben, hogy a magyar urak, a zágrábi püspök és a zágrábi polgárok vonakodnak harmincadot fizetni. Orsz. Lvt. Ujk. gyűjt. Törzsanyag. 1535. jún. 26.

²² Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Ben. res. 1538. febr. 4.

²³ Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Ben. res. II. k. 20. l. Uo. Ben. res. 1538. okt. 4. Quantum attinet ad tricesimas Sclavonienses, iam nunc in ipso sumus opere, quo pacto easdem exigente regni necessitate in meliorem aliquem redigamus ordinem, ita ut maior nobis inde utilitas paretur, nec pecuniae ex eisdem provenientes eo modo uti hactenus absque omni fruge hinc inde dilapidentur — olvassuk az idézett helyen található királyi rendeletben.

kolta. A kassai harmincadesoport jövedelme 1542-ben nem a királyi kincstárba folyt be.²⁴

Egyes adatok arra mutatnak, hogy — legalábbis időnként — az eddig említetteken kívül még más — az ország belsejében fekvő — helyeken is szedtek harmincadot. Egy 1540 körüli utasítás a már említett Bornemissza Pált és társát bízta meg, hogy Budán, Pesten, Kevin, Vácott és Székesfehérvárott, valamint a szokott egyéb helyeken a kincstár részére szedje a harmincadot.²⁵ 1542-ben — a török előnyomulása következtében — e helyek közül már csak Székesfehérváron lehetett harmincad. Egy 1543-ban kelt utasítás Bornemissza Jánost mint a székesfehérvári, győri és óvári, valamint a báti, ipolysági, szécsényi, losonci és rimaszombati harmincadok praefectusát említi.²⁶ E helyek közül egyedül Óvárról állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy ott harmincadot szedtek. Lehetséges, de megerősítésre szorul, hogy a többi említett helyen is volt harmincadhivatal. De ha volt is, jövedelme ugyan a kincstárt gyarapíthatta, de nem a magyar kamarához folyt be. Ennek, valamint egyéb tanulságos tényeknek magyarázatát akkor találjuk meg, ha megismerjük, miként ment végbe I. Ferdinándnak az a pénzügyi politikája, amelynek célja az elzálogosított harmincadjövedelmek visszaszerzése, kincstári kezelésbe vétele volt. E politika és annak eredményei ismeretében megvilágosodik a korunkra maradt 2 harmincadnapló eredete, megoldódnak a velük kapcsolatos, a fentiekben említett alapkérdések, még pontosabban megállapítható, hogy a naplók mennyiben tükrözik az 1542-i teljes, illetve a nyugat felé irányuló egész magyar külkereskedelmi áruforgalmat.

A zálogban levő harmincadok visszaszerzése érdekében I. Ferdinánd első intézkedése az volt, hogy kincstári ellenőrt rendelt a zálogbirtokos harmincadosa mellé. Az ellenőrnek az volt a feladata, hogy a harmincadjövedelmet a harmincadossal együtt kezelje. Ennek során ugyanúgy naplót vezetett, mint maga a harmincados. A harmincadellenőri naplók ugyanolyan értékű forrásai a külkereskedelem történetének, mint a harmincadosok naplói.

Azt, hogy a Mária királynénak elzálogosított pozsonyi harmincadesoport-hoz a kincstár mikor küldött ki először ellenőrt, egyelőre nem tudjuk. Lehet, hogy Resman Kristóf volt az első, akinek a magyar kamara 1531. október 6-án adott hivatali utasítást, amelyben elég részletesen leírta, hogy mi a tennivalója.²⁷ Resman 1538 márciusában meghalt.²⁸ Utóda — Hirsch Tamás és Kubi

²⁴ *Ifj. Kemény Lajos*: A kassai harmincad története a XVI. század végéig. M. Gazdaságtört. Szemle. 1894. E tanulmány távolról sem tisztázza a kassai harmincadesoport XVI. századi történetét. A kincstári levéltárban, amit szerző nem használt, számos adat található, amelyek kiegészítik szerzőnek a városi levéltárból vett hiányos adatait. Itt azonban nem lehet feladatunk, ezzel a kérdéssel behatóan foglalkoznunk.

²⁵ Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Instr. Fasc. 15. Keltezetlen fogalmazat, vagy egykorú töredékes másolat.

²⁶ Uo. Ben. res. II. k. 52. l.

²⁷ Az utasítás egykorú másolatát l. Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Ben. res. II. k. 4. l.

²⁸ L. az alsó-ausztriai kamara levelét a magyar kamarához. Uo. Ben. res. 1538. márc.

nyi Lénárd átmeneti megbízatása után — Posel Pál lett, akinek I. Ferdinánd az udvari szolgálatban szerzett érdemei jutalmául ezt az állást még Resman életében odaígérte.²⁹ Posel hivatali utasítása 1538. május 5-én kelt, s lényegében megegyezett a Resmannak adott 1531-i utasítással. Egyebek között arra kötelezte ez az utasítás, hogy a pozsonyi harmincad 3 fiókhelyén: Sopronban, Zarándfalván és Nezsideren egy-egy írnokot tartson. Ezenkívül az utak ellenőrzésére 5 lovast is kellett tartania.³⁰ Posel még 1542-ben, sőt utána is, ellenőre volt a pozsonyi harmincadesoportnak. A korunkra maradt többször említett első 1542-i kötet Posel harmincadellenőri naplója.

A Thurzó Eleknek elzálogosított nagyszombati és trencsényi harmincadesoport kincstári ellenőrzés alá vonása már bonyolultabb feladat volt, mint a pozsonyi ellenőr megbízatása. Az 1532 és 1534 között kelt záloglevélben az uralkodó lemondott arról, hogy a befolyó jövedelmet a nagyszombati és a trencsényi harmincadoknál ellenőrizze. Sőt arra is felhatalmazta Thurzót és testvérét, hogy előzetes bejelentés kötelezettsége mellett tovább is adhassák a zálogba kapott harmincadokat.³¹ Ez meg is történt. Thurzó egy időre Katzianer János királyi főkapitánynak engedte át a birtokában levő harmincadok féljövédelmét.³² Ennek ellenére kísérlet történt a kincstári ellenőrzés bevezetésére.³³ Ez a kísérlet azonban nem járt sikerrel. Nincs adatunk arra vonatkozólag, hogy a Thurzó birtokában levő nagyszombati és trencsényi harmincadesoportoknál a nagyhatalmú főúr 1542-ben bekövetkezett haláláig kincstári ellenőr működött volna.

Szlavóniában, mint már említettük, gyorsabb ütemben történt a kincstári harmincadigazgatás helyreállítása. 1538-ban már kincstári harmincadesokok szedték a vámot. Ezek mellett kincstári ellenőrök működtek. De mind a harmincadesokok, mind az ellenőrök nem a magyar, hanem az alsó-ausztriai kamarának a tisztviselői voltak. I. Ferdinánd a kincstári kezelésbe visszakerült

²⁹ Hirsch Tamást, aki Resman mellett működött, az alsó-ausztriai kamara bízta meg azzal, hogy ideiglenesen vegye át Resman hivatalát. L. az előző jegyzetben idézett levelet. Kubinyi Lénárdot a magyar kamara nevezte ki, s ezt a kinevezést az uralkodó először meg is erősítette. Uo. Ben. res. II. k. 19. l. Utóbb azonban megváltoztatta elhatározását, hivatkozva Poselnek tett korábbi ígéretére, s felszólította a magyar kamarát, hogy Kubinyit elbocsátva Poselt nevezze ki. Egyben rendre is utasította a magyar kamarát, hogy a jövőben csak olyan személyt nevezzen ki, akinek alkalmazásához a király hozzájárult. L. az 1538. április 1-én kelt királyi rendeletet uo. Ben. res. 1538. ápr. 1. Kubinyi Lénárdnak kárpótlásképpen szlavóniai harmincadesosi állást ajánlottak fel, a Pekry-féle kincstári kezelésbe visszavett félharmincad igazgatását. Uo. Ben. res. 1538. aug. 3. Arról nincs tudomásunk, hogy Kubinyi ezt az állást elfoglalta-e, vagy sem.

³⁰ Posel utasítását l. uo. Ben. res. II. k. 29–30. l. Egykorú hivatalos másolat.

³¹ Orsz. Lvt. Magy. kanc. lvt. Libri Reg. I. 237.

³² L. Thurzó 1533. szept. 17-én kelt levelét a magyar kamarához. Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Litt. ad cam. exar. 1533. szept. 17.

³³ 1533-ban Macedoniay Miklós özvegye jelentkezett Thurzónál a király megbízólevelével. Thurzó kifizette az ellenőri félfizetést, a másik félfizetés ügyében pedig Katzianerhez utasította az özvegyet. Uo.

szlavóniai harmincadokat kivette a magyar kamara igazgatása alól és az alsó-ausztriai kamarának rendelte alá.³⁴

Az uralkodónak ez az intézkedése, amelyről a magyar kamara csak utólag és nem is közvetlenül tőle értesült,³⁵ sérelmes volt a magyar pénzügyigazgatásra nézve. De nem egyedüli sérelem volt, amely a harmincadigazgatás kincstári kézbe vétele során a magyar kamarát és rajta keresztül Magyarország állami önállóságát érte.

Az elzálogosított harmincadok kincstári ellenőrzésének bevezetése után, vagy mellett, vagy helyett, az uralkodó következő intézkedése a kincstári harmincadigazgatás érdekében az volt, hogy elrendelte a harmincadszedést a kincstár részére is azokon a helyeken, amelyek zálogban voltak. Erre az intézkedésre nem mindenütt egy időben került sor. Először a dunántúli harmincadhelyeken kezdték meg a vámszedést a királyi harmincadosok, 1531-ben. Az uralkodó 1531. június 5-én körrendeletben értesítette a megyéket és a királyi városokat, hogy Óvárrott és más alkalmas helyeken harmincadot fog szedetni az országból kimenő áruk után.³⁶ Közölte a rendelet azt is, hogy Reichersdorfer Györgyöt és Kotzer Károlyt bízta meg a harmincad szedésével. Máshonnan tudjuk, hogy melléjük Szombathelyi Vitális deákot rendelte ellenőrnek az uralkodó.³⁷ Vitális deák utóda rövidesen Kochein Farkas lett az óvári ellenőri tisztségben, akinek 1532. május 29-én a magyar kamara adott hivatali utasítást.³⁸ Kochein utasítása egyebek között meghagyja az ellenőrnek, hogy Óváron és a leányharmincadoknál írnokokat tartson, arról azonban, hogy melyek ezek a fiókhivatalok, semmit sem mond.

Az óvári harmincad, tudjuk, Mária királyné kezén volt, azon is maradt a királyi harmincad megszervezése után is. Óvárrott ettől kezdve két harmincad működött, a királynéi és a királyi. A király ugyanis — ezt közvetve következtethetjük más adatokból — amikor 1531-ben a kincstári vámszedést elrendelte, nem vette vissza az elzálogosított harmincadokat, hanem csak bizonyos mértékben korlátozta a zálogtulajdonosok vámszedési jogát. A behozatali vámot teljes egészében nekik hagyta. A kiviteli vámnak is csak a felét vette vissza tőlük, illetve csak azoknál az áruknál az egészet, amelyeket a kereskedők az ún. alsó országrészekből, azaz a Székesfehérvár—Esztergom vonaltól keletre és délre eső területekről szállítottak nyugat felé.

Ami pedig az óvári királyi harmincad leányhivatalait illeti, ezek a pozsonyi királynéi harmincadnak azok a fiókhelyei voltak, amelyek a Dunától

³⁴ Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Ben. res. 1538. febr. 4.

³⁵ L. uo.

³⁶ A Vas vármegyéhez és Sopron városhoz intézett királyi rendeleteket l. Orsz. Lvt. Újk. gyűjt. Törzsanyag. 1531. jún. 5.

³⁷ L. a magyar kamarának Reichersdorferhez, Kotzerhez és Vitális deákhoz intézett, 1531. febr. 4-én kelt levelét egykorú hivatalos másolatban. Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Ben. res. 1538. máj. 7.

³⁸ Az utasítás egykorú hivatalos másolatát l. uo. Ben. res. II. k. 6—7. l.

délre feküdtek, tehát: Oroszvár, Járfalu, Zarándfalva, Nezsider és Sopron a maga 3—4 fiókjával. Ezt abból következtetjük, hogy amikor Pozsonyban is sor került a királyné harmincadja mellett királyi harmincad szervezésére, ez utóbbinak csak két leányhivatala lett, mindkettő a Dunától északra: Stomfa és Gajár.

Feltehető, hogy a Dunántúlnak azok a harmincadhelyei, amelyek nem voltak elzálogosítva, amikor működtek, ugyancsak az óvári csoport keretébe tartoztak. Ilyen lehetett — mint említettük — elsősorban Székesfehérvár, azután Győr, valamint még a török 1541-i előnyomulását megelőzően Buda, Pest, Kevi és Vác. Valószínű, hogy Bornemissza Pál, akit az 1540-es évek elején mint harmincadpraefectust ismertünk meg, Reichersdorfernek és Kotzernak volt az utóda. Minderről egyelőre keveset tudunk, mégpedig azért — ezt viszont határozottan tudjuk —, mert I. Ferdinánd, amikor 1531-ben Óvárrott és az Óvárhoz kapcsolódó — fent felsorolt — egyéb dunántúli helyeken a királyi harmincadhivatalokat felállította, azokat nem a magyar kamara, hanem — a szlávóniai harmincadokhoz hasonlóan — az alsó-ausztriai kamara igazgatása alá rendelte,³⁹ újabb sérelmet ejtve ezáltal mind a magyar kamara hatáskörén, mind pedig a magyar állam önnállóságán. A pozsonyi magyar kamara igazgatása alatt csak a Dunától északra szervezett királyi harmincadokat hagyta meg. Rövidesen ugyanis itt is sor került királyi harmincadok szervezésére.

A pontos dátumokat egyelőre nem tudjuk meghatározni, de terminus post quem-ek megállapíthatók. Lerchenfelder György pozsonyi királyi harmincados utasítása 1536. nov. 8-án kelt, ezóta tehát bizonyosan volt Pozsonyban, valamint a hozzá tartozó Stomfán és Gajáron királyi harmincadhivatal.⁴⁰

Nagyszombaton és a hozzá tartozó Szakolcán, Szenicén, Sasváron és Szempcen 1534-ben még nem voltak királyi harmincadok, hanem az uralkodó Thurzó Eleknek a harmincadosait bízta meg azzal, hogy a kivitt áruk után a fél- vagy egész harmincadot a kincstár részére is beszedjék. A kincstár csak ellenőrököt rendelt a zálogtulajdonos tisztviselői mellé.⁴¹ Ez a megoldás azonban — úgy látszik — nem vált be. 1537. június 21-én a magyar kamara Francisci Tamás nagyszombati és Szentábrahámi Péter deák szempci har-

³⁹ Ezt bizonyítja pl. az a tény, hogy az óvári harmincadellenőr nem volt hajlandó a magyar kamarának elszámolni, s amikor a m. kamara ezt mint sérelmet jelentette az uralkodónak, az csak annyit volt hajlandó megengedni, hogy az alsó-ausztriai kamaránál történő elszámoláskor a magyar kamara részéről is jelen lehessen valaki. Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Exp. cam. 1538. Sine dato mensis. No 1. — 1544-ben az óvári harmincadosok és az alsó-ausztriai kamara tanácsosai javasolták az uralkodónak, hogy Óvárrott a harmincadot szállítsa le, mert akkor több kereskedő jár majd azon az útvonalon. Uo. Ben. res. 1544. máj. 25.

⁴⁰ Az utasítás egykorú hivatalos másolatát l. uo. Ben. res. II. k. 14. l.

⁴¹ Az 1534-i utasítást l. uo. Libri instr. IX. 423. Ebből az utasításból tudjuk, hogy a király csak a kivitt áruk fél-, illetve — az alsó országrészek felől érkező áruk esetében — egész harmincadát szedette a kincstár számára. Ezt tanúsítják azután a fennmaradt harmincadnaplók is, mégpedig nemcsak a nagyszombati, hanem az egyéb harmincadoknál is.

mincadosok számára adott hivatali utasítást.⁴² Ettől kezdve tehát bizonyosan, de lehet, hogy már korábban is, Nagyszombaton és leányhelyein, valamint az önállósult Szempeen is voltak királyi harmincadosok, akik a kiviteli áruk után a királynak fenntartott, általában félösszegű, harmincadot szedték.

Annak semmi nyoma, hogy a trencsényi harmincadsoportnál, amely ugyancsak Thurzó kezén volt, 1545 előtt a királyi harmincadigazgatást visszaállították volna. Erre itt csak az 1545-i uralkodói intézkedések révén került sor. Az 1545-i királyi rendeletek a pozsonyi és a nagyszombati, valamint szempei csoportokat is érintették, az uralkodó a zálogbirtokosok hányadát a kiviteli vámból tovább csökkentette. Ezek az intézkedések azonban természetesen már nem lehettek befolyással az 1542-i harmincadnaplókra, így ismertetésükre ez alkalommal nem is térünk ki.

Összefoglalva a harmincadigazgatás 1526 utáni történetének vizsgálatából adódó eredményeket, a harmincadok 1542 körüli helyzetéről a következőket állapíthatjuk meg :

1. A délvidéki (Nándorfehérvár, Temesvár) harmincadsoportok megszűntek.

2. Az erdélyi huszadok János Zsigmond kezén voltak.

3. A kassai harmincadsoport zálogban, illetve János Zsigmond kezén volt.

4. A trencsényi harmincadsoport zálogban Thurzó Elek kezén volt.

5. A nagyszombati harmincadsoport és a szempei harmincad zálogban Thurzó Elek kezén volt, de ezeken a helyeken királyi harmincadok is voltak, a magyar kamara igazgatása alatt, amelyek általában a kiviteli vám felét szedték.

6. A pozsonyi harmincadsoport zálogban Mária királyné kezén volt, de itt is voltak királyi harmincadok, amelyek ugyancsak általában a kiviteli vám felét szedték. A királyi harmincadok két csoportra oszlottak. A Dunától északra eső csoport, amelynek központja Pozsony volt, a magyar kamara igazgatása alá tartozott. A Dunától délre eső csoport, amelynek központja Óvár volt, az alsó-ausztriai kamara igazgatása alá tartozott.

7. Az óvári csoporthoz tartoztak — amennyiben működtek — azok a dunántúli harmincadok (Székesfehérvár, Győr), amelyek nem voltak zálogban, amelyeken az egész vámot a kincstár, mégpedig az alsó-ausztriai kamara számára szedték.

8. A szlavóniai harmincadsoport a kincstár kezén volt, az alsó-ausztriai kamara igazgatása alatt.

E tények⁴³ ismeretében egyszerre világossá válik a korunkra maradt

⁴² Egykorú hivatalos másolatát l. uo. II. k. 17–18. l.

⁴³ Fenti eredmények több tekintetben kiegészítik és módosítják azt, amit az I. Ferdinánd alatti harmincadigazgatásról Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig c. munkám (Bp. 1946.) 204–209. lapjain írtam.

1542-i harmincadnaplók eredete, egymáshoz való viszonya, választ tudunk adni azokra a kérdésekre, hogy egyes harmincadok miért fordulnak elő két helyen is, hogy egyesek miért csak kivittel, általában a kiviteli vám félösszegével szerepelnek.

A bevezetőben említett első kötet Posel — vagy amint ő magát latinos formában nevezte: Pesellius — Pál naplója. Posel — miként láttuk — 1538 óta királyi ellenőre volt a Mária királyné kezén levő harmincadesoportnak. A magyar kamara tisztviselője volt, számadással annak tartozott. Korunkra maradt naplója a helyszínen vezetett ellenőri és harmincadosi naplók alapján egybeszerkesztett és letisztázott példány, amelyet számadáskor a magyar kamarához nyújtott be.⁴⁴ — Posel ellenőri naplójában a kivitt áruk után csak félharmincad fizetéséről szóló tételeket találunk. Ennek az a magyarázata, hogy a kiviteli vám másik felét a királyi harmincadosok szedték. — A Posel-féle naplóban az óvári harmincad csak kiviteli tételekkel szerepel. Ennek az az oka, hogy Óváron behozatali vámot nem szedtek.⁴⁵

A korunkra maradt második 1542-i kötetben levő füzetek mind kincstári, mégpedig a magyar kamarának alárendelt harmincadosok naplói. Az első füzetben — mint említettem — 2 napló van. Az egyik Francisci Tamás nagyszombati harmincadosé, a másik pedig a neki alárendelt Zwykow Vencel szakolcai harmincadosé. A második füzet Szentábrahámi Péter szempci harmincados naplója. A harmadik füzet pedig 1542. március 7-ig Lerchenfelder György, majd annak halála után utóda: Szöllőssy János pozsonyi harmincados naplóját tartalmazza. A füzetek mind a helyszínen vezetett naplókról készült tisztázati példányok, amelyeken — miként a Posel-féle naplón is — a magyar kamarai számvevőségi fölülvizsgálat során írt megjegyzések olvashatók. — A naplókban csak kiviteli tételek szerepelnek, és általában csak félharmincaddal. Az előbbi tény az magyarázza, hogy a kincstár részére ezeken a helyeken csak kiviteli vámot szedtek, az utóbbit pedig az, hogy a másik félharmincadot a zálogbirtokosok — Mária királyné és Thurzó Elek — harmincadosai szedték.

Fenti eredmények alapján válaszolni tudunk arra az alapkérdésre is, hogy a fennmaradt 1542-i harmincadnaplók mennyiben tükrözik az ország teljes, vagy legalábbis nyugat felé irányuló egész áruforgalmát.

Az ország teljes áruforgalmát nem tükrözik, mert nem szerepelnek

⁴⁴ Poselnek utasítása szerint 3 fiókharmincadnál ellenőrököt kellett tartania. Naplójában meg is nevezi őket. Sopronban Nesner Ferenc, Nezsiderben Amschelperger Rupert, Zarándfalván pedig Tăxel Lajos voltak ezek az ellenőrök. Pozsonyban maga Posel, az említett 3 fiókharmincadnál a megnevezett ellenőrök vezették a naplókat. A többi fiókhelyen a harmincadosok naplói szolgáltak alapul az ellenőri naplókhoz. A naplókat letisztázták, úgy terjesztették a magyar kamara elé, ahol a számvevőségen fölülvizsgálták őket, amit a rájuk vezetett feljegyzések is tanúsítanak.

⁴⁵ Ezt Óvár földrajzi fekvése teszi érthetővé. A külföldről érkező kereskedők, mielőtt Óvárra értek, már áthaladtak más, a határhoz közelebb fekvő harmincadhelyeken, s a vámot ott fizették. Ez volt a helyzet egyébként a nagyszombati csoportnál és Szempnél is.

bennük egyrészt az erdélyi huszadok, másrészt a kassai csoporthoz tartozó harmincadok. Így a kelet és északkelet — elsősorban a román fejedelemségek és Lengyelország — felé irányuló áruforgalomról nem tájékoztatnak.⁴⁶ De nem adnak teljes képet a nyugat felé irányuló áruforgalomról sem. E tekintetben azonban viszonylag mégis sokat mondanak. Mert jóval több és jelentősebb nyugati harmincadhely szerepel bennük, mint amennyi hiányzik. Szerepelnek mindazok a harmincadhelyek, amelyek a magyar kamara igazgatása és ellenőrzése alatt állottak, hiányzanak viszont azok, amelyek alóla ki voltak véve.

Hiányzanak mindenekelőtt az alsó-ausztriai kamara alá rendelt szlavóniai harmincadok. Ezeket a harmincadhelyeken — elsősorban Nedeliczen, Varadon és Zágrábon — át a délnyugat — főleg Stájerország, Krajna, Karinthia, az észak-olasz városok — felé irányuló áruforgalom bonyolódott le. Hogy ennek a forgalomnak a méretei 1542 körül milyenek voltak, nem tudjuk. Csak arról szólnak eddig ismeretes adataink, hogy a szlavóniai harmincadjövedelem az 1530-as években igen csekély volt.⁴⁷ Jóval későbbi, a XVII. század harmincas éveiből való adatok szerint a nedeliczei főharmincadhoz tartozó szlavóniai harmincadok jövedelme elenyészett ama többi, a magyar kamara igazgatása alá tartozó dunántúli és északnyugati felvidéki harmincadhely jövedelme mellett, amely helyeken keresztül a nyugati és északnyugati — főleg Ausztria, Morvaország és Szilézia — felé irányuló áruforgalom lebonyolódott. 1635 és 1638 között a magyar kamarának az ún. félharmincadból, azaz a rendkívüli célra 50%-kal felemelt külkereskedelmi vámból származó jövedelme összesen 166 247 forint és 90 dénár volt. Ebből a szlavóniai harmincadok 5055 forintot, azaz 3,04%-át szolgáltatták.⁴⁸ Közel 100 évvel későbbi adatokból természetesen nem lehet visszakövetkeztetni, de ezek az adatok is támogatják azt az egykorú, bár csak általánosságban szóló forrásokra alapozható feltevést, hogy a szlavóniai harmincadok jövedelme, illetve a délnyugat felé irányuló áruforgalom 1542 körül viszonylag csekély volt, az egész nyugati áruforgalomnak az 5%-át aligha haladta meg.

⁴⁶ Az erdélyi külkereskedelmi áruforgalommal való összevetésre alapot ad a fentebb már idézett 1542-i brassói huszadnapló. Eszerint a brassói huszad bevétele 1632 forint és 64 dénár volt. Az 1542-i naplókból szereplő nyugati 15, illetve 19 harmincad bevétele 19 464 forint volt. A brassói áruforgalom tehát — minthogy, miként látni fogjuk, nyugaton is az áru értékének huszadát szedték harmincadként — az említett 15, illetve 19 helyen át haladó forgalomnak 8,39%-a volt. A többi erdélyi huszadhely forgalmáról nincs tudomásunk, de nem hisszük, hogy együttesen elérte a brassóit. A Brassón át haladó áruforgalmat az egész nyugat-magyarországinak — ide számítva az 1542-i naplókból nem szereplő vágvölgyi és szlavóniai harmincadhelyek forgalmát is — 7%-ára, az egész erdélyi áruforgalmat pedig — a Brassón át haladó forgalom kétszeresének tételezve fel — az egész nyugat-magyarországinak 14%-ára becsüljük. — Itt említjük meg, hogy az 1542-i brassói harmincadnaplót azért nem dolgozzuk fel együtt a nyugat-magyarországiakkal, mert sokkal szűkszavúbb, kevesebb adatot tartalmaz, mint ez utóbbiak. A kivitt árukat pl. nem nevezi meg, de más tekintetben is szegényebb adatokban, úgyhogy együttes feldolgozásra nem, hanem csak globális összevetésre alkalmas.

⁴⁷ L. fentebb a 20. és 23. sz. jegyzetekben idézett 1533-i és 1538-i adatokat.

⁴⁸ Orsz. Lvt. Újk. gyűjt. Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 921. XI.

Hiányoznak azután az 1542-i naplókban a trencsényi csoport harmincadjai, amelyek Thurzó Elek kezén voltak, s ahol a kincstár részére vámot akkor még nem szedtek. Annak az áruforgalomnak a méretére, amely a trencsényi csoport harmincadhelyein át haladt, már jóval közelebbi, így összevetésre sokkal alkalmasabb adatokból tudunk következtetni. 1549-ben a szempci, nagyszombati és szakolcai harmincadok együttes jövedelme 49 643 forint 41 dénár volt. A trencsényi csoporthoz tartozó 8 harmincadhely⁴⁹ együttes jövedelme viszont 11 395 forint 33 dénár, azaz az előbbiek 22,95%-a.⁵⁰ A szempci, nagyszombati és szakolcai harmincadok áruforgalma 1542-ben a fennmaradt naplókban szereplő harmincadhelyek áruforgalmának 51,81%-a volt. A trencsényi csoporthoz tartozó és a fennmaradt 1542-i naplókban nem szereplő 8 harmincad áruforgalma ehhez viszonyítva a naplókban szereplő harmincadhelyek áruforgalmának 11,89%-a lehetett.

Hiányzanak továbbá az 1542-i naplókban a szempci, nagyszombati és szakolcai harmincadok behozatali tételei. Ennek az az oka, hogy ezeken a helyeken — éppúgy, mint Óváron — behozatali vámot nem szedtek.⁵¹

Hiányzanak az 1542-i naplókban a pozsonyi, illetve óvári csoportnál az alsó-ausztriai kamara által, a nagyszombati csoportnál és Szempenél pedig Thurzó Elek által élvezett kiviteli félharmincadra vonatkozó tételek. Ezeket azonban könnyű pótolni az özvegy királyné és a magyar kamara által szedett kiviteli félharmincadról szóló tételek alapján.

Hiányzanak végül az 1542-i naplókban azok a harmincadhelyek, amelyek esetleg az óvári csoport keretében a Dunántúlon, Székesfehérvárott vagy Győrött működtek. Mint azonban már említettem, nagyon kétes, hogy 1542-ben akár Székesfehérvárott vagy Győrött, akár más dunántúli helyen a naplókban szereplőkön kívül harmincadot szedtek volna. Ha esetleg mégis szedtek, nagyon kicsi lehetett annak az összege.

Összefoglalóan mindezek alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a korunkra maradt 1542-i harmincadnaplók Magyarország nyugat felé irányuló egész áruforgalmának igen nagy részét, hozzávetőlegesen 84%-át felölelik, s csak kis részéről, a vágvölgyi és a szlavóniai áruforgalomról nem tájékoztatnak, ami az egésznek csak 11, illetve 5, együttesen mintegy 16%-ára becsülhető.

*

⁴⁹ E harmincadhelyek a következők voltak: Turdossin, Zsolna, Puchó, Illava, Trencsén, Vágújhely, Verbó és Vágsellye. Ezek közül Vágsellye olyan hely, amely korábban még nem szerepelt, tehát újnak tekinthető.

⁵⁰ Orsz. Lvt. Újk. gyűjt. Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 921. I.

⁵¹ Ezt bizonyítja az a tény, hogy amikor 1545-ben királyi utasítás szabályozta a magyar kamara alá tartozó harmincadok ügyét, ez az utasítás a pozsonyi és a trencsényi harmincad-csoportokkal kapcsolatban behozatali és kiviteli vámról szólt, a szempci, nagyszombati és szakolcai harmincadhelyekkel kapcsolatban azonban csak kiviteli vámról beszélt, behozatali ról ellenben nem. Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Libri instruct. V. 374.

Az 1542-i harmincadnaplók — mind a Posel-féle ellenőri kötet, mind pedig a kamarai harmincadosok füzetei — évnegyedenként és azokon belül harmincadhelyenként, vagy pedig megfordítva: harmincadhelyenként és azokon belül évnegyedenként, időrendben napról napra haladva, egy-egy szállítmánynak megfelelő tételekben örökítik meg a külkereskedelmi áruforgalmat, mégpedig külön-külön csoportosítva a behozatali és a kiviteli szállítmányokat. Egy-egy tételnél a következő adatokat tüntetik fel:

1. a harmincadhivatal helye,
2. a vámolás napja,
3. a kereskedő neve,
4. a kereskedő lakhelye,
5. a kereskedő foglalkozása,
6. az áru neve,
7. az áru mennyisége,
8. az áru értéke,
9. a fizetett harmincad összege,
10. az esetleges engedmény vagy mentesség oka és összege.

Ezek az adatok azonban nem minden egyes szállítmánynál szerepelnek teljes számban. A harmincadhivatal neve és a vámolás napja, a kereskedő neve és lakhelye, az áru neve, az áru mennyisége, vagy pedig értéke és a fizetett harmincad összege általában minden egyes tételnél fel van tüntetve, a többi adat azonban igen gyakran hiányzik. A fizetett harmincad egy összegben van megadva, függetlenül attól, hogy hány kereskedőnek hányféle áruja volt a kérdéses szállítmányban. Az áruk sincsenek kereskedők szerint külön-külön feltüntetve, ha többen közösen szállítottak. E hiányok és egyéb kisebb-nagyobb akadályok nehezítik, de nem teszik lehetetlenné a harmincadnaplókban foglalt adatoknak történeti-statisztikai módszer szerinti feldolgozását.

A történeti-statisztikai módszerű feldolgozásnak az a lényege, hogy a feldolgozásra kerülő forrásanyagban — esetünkben tehát a harmincadnaplókban — foglalt adatokat először is minél kisebb részekre bontjuk, mégpedig olyan részekre, amelyekben van valami olyan jellegű azonos vonás, amit közös nevezőnek mondhatunk, aminek alapján egymással összevethetők. A következő feladat azután ezeknek az adatrészeknek vagy részadatoknak meghatározott, az adatok természetéből következő szempontok szerinti csoportosítása, statisztikai táblázatokba foglalása. Végül pedig le kell vonni a statisztikai táblázatok tanulságait, szavakba kell foglalni azt, amit a számok mutatnak, magyarázva és értékelve a tanulságokat.

A harmincadnaplók esetében a legkisebb részadatok vagy adatrészek, amelyekre adataikat fel kell bontanunk, a következők: egy kereskedő által, egy harmincadhelyen át, egy alkalommal behozott, vagy pedig kivitt, egy-fajta áru. A közös nevező pedig, amelynek révén ezek az adatrészek egy-

mással összehasonlíthatók, kétféle lehet : egyrészt az illető áru után fizetett harmincad, másrészt az illető árunak a vámértéke, azaz ama értéke, amelynek alapján érte a vámot fizették. A kettő szorosan összefügg egymással, mivel a harmincad 1542-ben lényegében értékvám volt, a behozott és kivitt áruk értéke alapján fizették. Mégpedig általában az áruk értékének — s ezt hangsúlyozni kell — nem a harmincadát, hanem a huszadát fizették, mint külkereskedelmi vámot. A harmincad értékvám volta nem azt jelentette, hogy nem volt vámtarifa, nem voltak egyes árukra előre megszabott vámtételek. Vámtarifa, amit vectigal regiumnak neveztek, volt, a harmincadosok annak alapján szedték a vámot, s ha nem is maradt korunkra, a harmincadnaplók alapján rekonstruálható.⁵² A harmincad értékvám volta egyrészt abban nyilvánult meg, hogy a vámtarifa általában az áruk értékéhez igazodott, annak huszadában állapította meg a vámot, olyan áruknál pedig, amelyek a vámtarifában nem szerepeltek, az áruknak a helyszínen, a harmincados által megbecsült értéke alapján, annak huszadát kellett a kereskedőnek fizetnie.⁵³ A fizetett harmincadot 20-szal megszorozva tehát általában megkapjuk a vámértéket.

A kettejük közötti szoros összefüggés ellenére a vámérték mégis alkalmasabb arra, hogy az összevetés alapja, hogy közös nevező legyen, mint a fizetett harmincad. A harmincadból ugyanis sokszor elengedtek bizonyos hányadot (relaxatio), olykor pedig egyesek — pl. a dunai naszádosok — nem is fizettek harmincadot, mert az uralkodótól mentességet kaptak. Ez az oka annak, hogy a harmincadnaplók történeti-statisztikai feldolgozásánál az áruk vámértékét választottuk annak a közös nevezőnek, amelynek alapján a naplók egyes adatait össze tudjuk hasonlítani, s egymással összevethető válaszokat adhatunk azokra a kérdésekre, amelyeknek megválaszolását ezek az adatok lehetővé teszik.

A harmincadnaplók alapján a következő kérdésekre válaszolhatunk :

1. Milyen árukat, milyen értékben hoztak be és vittek ki ?
2. Kik voltak és hova valók voltak a kereskedők ?
3. Hol fizették a harmincadot ?
4. Mikor fizették a harmincadot ?
5. Mennyi harmincadot fizettek ?

⁵² Egyes áruk tarifáját tartalmazza Lerchenfelder György pozsonyi királyi harmincados 1536-i utasítása. Orsz. Lvt. Kincst. lvt. Ben. res. I. k. 14. l. — A szlavóniai harmincadok részére 1539. jún. 11-én kiadott vectigal a bécsi Hofkammerarchivban, Gedenkbücher, Hung. 383. k. 158—161. lapjain található. Publikálta Horvai, Rudolf: Regestum et ordo exigendarum tricesimarum in regno Sclavoniae címen. Vjesnik. XII. 230—235. — A magyar harmincadok részére 1545. febr. 1-én adott ki vectigált I. Ferdinánd. Hofkammerarchiv, Gedenkbücher, Hung. 384. k. 188—197. l. Filmen az Orsz. Lvt.-ban. Ezt a vectigált régi magyar vámtarifák felhasználásával a magyar kamara állította össze. Erre nézve l. Orsz. Lvt. Kincst. lvt. M. kam. Ben. res. 1545. ápr. 28.

⁵³ A harmincadnaplókban megállapítható vámértékeket a más forrásokból ismeretes piaci értékekkel egybevetve azt látjuk, hogy — habár egyes eltérések természetesen voltak — a vámértékek általában megfeleltek a piaci értékeknek, azaz a tényleges áraknak.

Nem mindenkor, hanem csak egyes esetekben adható válasz a következő kérdésekre :

1. Mi volt a behozott és kivitt áruk mennyisége ?
2. Mi volt a kereskedők foglalkozása ?
3. Honnan hozták be és hová vitték ki az árut ?

Az áruk mennyiségével kapcsolatban adatokat tartalmaznak a harmincadnaplók a különböző mértékekre vonatkozólag.

A behozatal eredetére és a kivitel végcéljára rendszerint csak a kereskedők lakhelyéből és a harmincadhelyből, ahol a vámot fizették, következtethetünk.

Hasonlóképpen csupán következtetésre vagyunk utalva a tekintetben, hogy a kereskedő egyben termelő is volt-e, s a maga által termelt árut szállította, avagy másoktól vásárolt áruval kereskedett.

Arra nézve, hogy a kereskedő által forgalomba hozott árut ki és hol termelte, a harmincadnaplók nem nyújtanak tájékoztatást. E tekintetben legfeljebb következtethetünk egyes adataikból.

Az árutermelés történetének tehát a harmincadnaplók csupán közvetett forrásai, azt tudjuk meg belőlük, hogy árut eladásra termeltek, de azt nem, hogy ki, hol és hogyan.

A tekintetben viszont, hogy volt-e, hol, kinek a kezén és milyen mennyiségben kereskedelmi tőke, közvetlen és elsőrendű adatokat nyújtanak a harmincadnaplók.

Arra, hogy olykor milyen egyéb adatok találhatók még a harmincadnaplókban — pl. földrajziak, nyelvészetiek stb. — ezúttal nem térünk ki.

Arra is csak utalok, hogy a kérdéseket a legkülönbözőbb variációkban tehetjük fel, s ennek megfelelő változatokban kaphatunk válaszokat, mégpedig akár a legrészletesebben, akár csupán összefoglalóan.

*

A következőkben — csupán példaképpen — néhány kérdésre a fentiekben említettek közül nyert válaszokat ismertetek.

Az első kérdés : milyen árukat és milyen értékben hoztak be és vittek ki, behozatal és kivitel hogy viszonyult egymáshoz?

Összefoglalóan erre a kérdésre azt válaszolhatjuk, hogy a korunkra maradt harmincadnaplókban szereplő 15, — illetve Sopron 4 fiókjával együtt 19 — harmincadhelyen át 1542-ben lebonyolódott külkereskedelmi áruforgalom vámértéke összesen 462 704 forint 08 dénár volt. Ebből a behozatal 139 403 forint 58 dénár, azaz 30,13%, a kivitel pedig 323 300 forint és 50 dénár, azaz 69,87%. A kivitel tehát a behozatalt jóval fölülmúlta, külkereskedelmi mérlegünk nyugat felé erősen aktív volt.

A forint akkori értékére vonatkozólag némi támpontul: 1 ló átlagos ára 10 forint volt, Posel Pál évi fizetése 100 forint.

A *kivitel* a következő árucsoportok között az alábbi arányban oszlott meg :

Állat	301 973,05 Ft	93,40%
Élelmiszer	12 355,80 „	3,82%
Bőr- és prémáru	7 185,65 „	2,22%
Ásványi és fémáru	1 092,— „	0,34%
Kötött-szövöttáru	587,20 „	0,18%
Szatócsáru.....	106,80 „	0,04%
Összesen ...	323 300,50 Ft	100,—%

Az állatkivitel megoszlása a következő volt :

Marha	282 777,20 Ft
Ló	13 671,— „
Juh.....	4 614,85 „
Disznó	808,— „
Vad	102,— „
Összesen ...	301 973,05 Ft

A marhakivitel volt tehát a legjelentősebb, azon belül is — 275,290 forinttal, az egész kivitel 85,15%-ával és a teljes áruforgalom 59,49%-ával — az ökör kivitele. A ló kivitel az egész kivitelnek 4,22%-át, a juh kivitel 1,42%-át jelentette.

Az élelmiszerkivitel a következőképpen oszlott meg :

Ital	6 202,— Ft
Állati termék	4 638,— „
Hal és rák	1 171,20 „
Gyümölcs	259,— „
Gabona, hüvelyes, liszt	85,60 „
Összesen	12 355,80 Ft

Az élelmiszerkivitelben belül tehát az ital kivitele volt a legjelentősebb, ami majdnem teljes egészében — 2 forint ára borszesz kivitelével — borkivitel jelentett, az egész kivitel 1,91%-át. — Az állati termékek — sajt, vaj, szalonna, faggyú, méz és viasz — közül egyedül a méz volt jelentékenyebb, 4150 forint értékkel az egész kivitel 1,28%-át adta. — A hal és rák tétele, amelyen belül a friss és a sózott hal volt túlnyomó többségben, az egész kivitelnek 0,36%-át szolgáltatotta. — A gyümölcsfajták közül szilvát és gesztenyét vittek ki, elenyészően kis mennyiségben. — Még feltűnőbb, hogy a gabona, hüvelyes és liszt milyen kis mértékben, szinte egyáltalában nem szerepel. Búzából pl. csak 40 forint árát vitték ki egy évben, rozsból 9,60, zabból 18, lisztből 8 forintnyi értékűt.

A kivitt bőr- és prémáru megoszlása a következő volt :

Bőráru	6 155,54 Ft
Prémáru	1 010,11 „
Ruhanemű (csizma)	20,— „
<u>Összesen</u>	<u>7 185,65 Ft</u>

A bőráru, amelynek kis mennyiségű szarvasbőr mellett túlnyomó többségét marhabőr jelentette, az egész kivitelnek 1,90%-a volt. — A prémáru túlnyomó többségében bárány- és juhbőr volt, kis részében pedig kecske- és hódbőr, s az egész kivitelnek mindössze 0,31%-át jelentette.

Az ásványi és fémáruk között egyedül a réz volt jelentékenyebb, de az is csak az egész kivitelnek 0,33%-át érte el.

A kötött- és szövött-, valamint szatócsáru kiviteli tételek szinte említést sem érdemelnek, olyan jelentéktelenek. Annál jelentősebbek a behozatalban.

A *behozatal* a következő árucsoportok között oszlott meg :

Kötött-szövöttáru	94 734,16 Ft	67,95%
Nürnbergi, szatócs- és vegyes áru	14 535,50 „	10,42%
Ásványi és fémáru	14 173,60 „	10,18%
Élelmiszer	12 487,10 „	8,96%
Bőr- és prémáru	3 263,12 „	2,34%
Faáru.....	210,10 „	0,15%
<u>Összesen</u>	<u>139 403,58 Ft</u>	<u>100,—%</u>

A kötött-szövöttáru behozatala a következőképpen oszlott meg :

Nyersanyag	1 533,50 Ft
Méteráru	71 542,76 „
Posztó	56 070,20 Ft
Vászon.....	14 664,50 „
Pamut	553,— „
Selyem	255,06 „
Ruhanemű	21 559,90 „
Süveg	16 259,90 „
Kendő.....	3 861,— „
Asztal- és ágynemű .	45,— „
Vegyes	53,— „
<u>Összesen ...</u>	<u>94 734,16 Ft</u>

Ugyanezek a tételek az egész behozatalhoz viszonyítva %-ban kifejezve a következő képet mutatják :

Nyersanyag		1,08%
Méteráru ...!		51,32%
Posztó	40,22%	
Vászon.....	10,52%	
Pamut	0,40%	
Selyem	0,18%	
Ruhanemű		15,47%
Süveg	11,66%	
Kendő	2,77%	
Asztal- és ágynemű		0,04%
Vegyes		0,04%
	Összesen ...	67,95%

A nyersanyagok között a kalaposoknak behozott gyapjú jelenti majdnem az egész alsoportot.

A méteráru között a posztó a legjelentősebb, utána a vászon következik.

Posztóból 39 fajtát hoztak be, különböző finomságút és méretút; legtöbbet sziléziait, főleg boroszlóit; azután nürnbergit, amelynek magának 4 fajtáját különböztették meg.

Vászonból 31 fajtát hoztak be, ugyancsak különböző finomságban és méretben. A legjelentősebb tételt — 10 656 forintnyi értékben — az ún. gyolcs-vászon jelentette.

A viszonylag kis tételekben szereplő pamut barchetnek 6, a selyemnek — ide számítva a bársonyt is — 7 fajtáját különböztették meg.

A ruhaneműek közül a süveg és a kendő volt a két legjelentősebb tétel. Kisebb értékben pokrócot és takarót, kámzsát, köpenyt, kész ruhát, vállkendőt, felső inget, harisnyát stb. stb. hoztak még be.

A többi kötött-szövöttáru tétel jelentéktelen volt.

A behozatal második legnagyobb árucsoportjába a nürnbergi, a szatócs- és a vegyes árukat soroltuk. Ez utóbbiak között vannak azok a vegyes szállítmányok, amelyeket részekre bontani nem lehetett, és amelyekben rendszerint volt valamilyen nürnbergi vagy szatócsáru is. Ez az árucsoport így tagolódik :

Nürnbergi áru	350,10 Ft
Szatócsáru.....	9 940,— „
Nürnbergi és szatócsáru	
közösén	10,50 „
Vegyes szállítmányok...	4 234,90 „
Összesen	14 535,50 Ft

Százalékos megoszlásban, az egész behozatalhoz viszonyítva, ez az árucsoport a következő képet mutatja :

Nürnbergi áru	0,25%
Szatócsáru	7,12%
Nürnbergi és szatócsáru közösen	0,01%
Vegyes szállítmányok...	3,04%
<u>Összesen</u>	<u>10,42%</u>

A nürnbergi áruk közé a következőket számítottuk : tű, díszű, kösöntyű, hatfajta fonál (cérna), gomb, kesztyű, öv, szalag és az ún. res Nürnbergenses.

A szatócsáruk közé az ún. institorialia-n, azaz a kimondott szatócsaholmikon kívül a következő árukat soroltuk : gyertya, szappan, söрте vagy kefe, mézeskalács, sütemény, kötél, puskakanóc, fáklya vagy szövétnek, háló, kis sátor, flaska, tálca, gyertyatartótalp, ötfajta papír, kártya, könyv stb. Legjelentősebb ebben az alcsoportban a kifejezetten szatócsáru, az institorialia, 8451,50 Ft értékben, az egész behozatalnak 6,06%-a.

A vegyes szállítmányokban 60-féle csoportosításban 64 fajta áru szerepel, összesen 188 alkalommal. Legtöbbször a nürnbergi és szatócsáruk, 19 áru-fajta 72 alkalommal. Azután a kötött-szövött áruk, 19 áru-fajta 62 alkalommal. Majd 6 fajta bőráru 27 alkalommal, 11 fajta ásványi és fémáru 14 alkalommal, 8 fajta élelmiszer 11 alkalommal, végül faáru 2 alkalommal. Az egyes áru-fajták közül legtöbbször a következők szerepelnek : szatócsaholmi 28-szor, cipő 18-szor, kámzsa 15-ször, vászon 13-szor, kártya 11-szer stb. stb.

A harmadik behozatali árucsoport — ásványi és fémáru — így tagolódik :

Ásványi áru	924,90 Ft
Vasáru	12 750,— „
Ásványi és vasáru közösen	24,— „
Agyagáru	217,20 „
Üvegáru	217,— „
Agyag- és üvegáru közösen	8,50 „
Rézáru	22,— „
Kőáru	10,— „
<u>Összesen</u>	<u>14 173,60 Ft</u>

Ebben az árucsoportban a vasáru a legjelentősebb, az egész behozatalnak 9,14%-a, ezen belül pedig a kés és a kis kés, az egész behozatalnak 7,20%-a. A vasáruk sorában jelentősebbek még a vas mint nyersanyag, a kasza, a közlebről meg nem nevezett vasszerszámok, a különböző fegyverek stb.

Az ásványi áruk között, amelyek együttesen a behozatalnak csupán 0,66%-át jelentik, a következők szerepelnek : ón (ez a legjelentékenyebb), kétféle festék, timsó, puszkapor, higany és kén.

Az agyagáruk között fazekat és tálat, az üvegáruk sorában ablaküveget és tükröt, a rézáruknál drótot és vegyes holmit, kőárut pedig csak egyet: fenőkövet találunk. Mennyiségük jelentéktelen.

A behozott élelmiszerek árucsoportja a következő alcsoportokra tagolódik :

Fűszer	5 357,85 Ft
Ital	2 337,50 „
Hal.....	2 040,50 „
Só	1 592,90 „
Gyümölcs	490,50 „
Olaj	279,— „
Gabona és liszt	230,60 „
Cukor.....	88,25 „
Állati termék.	70,— „
Összesen	12 487,10 Ft

Százalékban kifejezve pedig, az egész behozatalhoz viszonyítva :

Fűszer	3,84%
Ital	1,68%
Hal.....	1,47%
Só	1,14%
Gyümölcs.	0,35%
Olaj	0,20%
Gabona és liszt	0,17%
Cukor.....	0,06%
Állati termék	0,05%
Összesen	8,96%

A fűszerek között legjelentékenyebb volt — 4894,05 forint értékkel, az egész behozatal 3,51%-aként — a bors. További fűszeráruk voltak, jelentéktelen tételekben: sáfrány, gyömbér, szerecsendió, szerecsendióvirág, szegfűszeg és fahéj.

Az italok sorában 3 fajta bor mellett a sör 47,50 forint értékben jelentéktelen tétel volt csupán.

Az 5 fajta hal közül a hering volt a legjelentősebb tétel, 1817,50 forint értékben, az egész behozatalnak 1,30%-aként.

A gyümölcsök sorában narancsot, citromot, fügét, mazsolát, mandulát és gesztenyét találunk. Egyik sem volt jelentősebb tétel.

Háromféle olajfajtát hoztak be, oliva-, kender- és lenolajat.

Rizst, lisztet és búzát kis tételekben szállítottak be az országba.

A cukorbehozatal is jelentéktelen volt, az ételeket mézzel édesítették.

A minimális mértékben behozott állati termékek között zsírt, vaját, sajtót találunk.

Az ötödik behozatali árucsoport — bőr- és prémáru — így tagolódik :

Ruhanemű	2028,15 Ft
Nyersanyag	1032,77 „
Szerszám	193,— „
Vegyes holmi	9,20 „
<u>Összesen</u>	<u>3 263,12 „</u>

Százalékban kifejezve, az egész behozatalhoz viszonyítva pedig :

Ruhanemű	1,45%
Nyersanyag	0,74%
Szerszám	0,14%
Vegyes holmi	0,01%
<u>Összesen</u>	<u>2,34%</u>

A ruhaneműk között a subát és a ködmönt, továbbá a cipőt találjuk, mindegyiknek több fajtáját.

A nyersanyagok sorában különböző fajtájú bőrök és prémek szerepelnek, rendszerint kidolgozott formában.

A szerszámok között erszényt, tarsolyt, nyerget és egyéb lószerszámot hoztak be.

Végül a hatodik, a legkisebb behozatali árucsoportban, a faárúk között részben nyersanyagot (deszkát és gerendát), részben pedig szerszámokat, sajtárt és közelebről meg nem határozott faholmit sorolnak fel a harmincadnaplók. Ez az árucsoport, mint már említettem, jelentéktelen, a behozatalnak csupán 0,15%-a.

*

A következő kérdés, ami külkereskedelmi áruforgalmunkra vonatkozólag felmerül: honnan hozták be és hová vitték ki a fentiekben megismert árukat? Erre a kérdésre — mint már említettem — a harmincadnaplók általában nem válaszolnak. Közvetlen és határozott választ így nem adhatunk. Közvetett úton azonban következtethetünk mind a behozott áruk eredetére, mind a kivittek rendeltetési helyére. Következtethetünk először abból, hogy hol hozták be vagy vitték ki a kérdéses árut, másodsor abból, hogy hol laktak, hova valósiak voltak azok a kereskedők, akik azt szállították. Meg kell tehát vizsgálnunk külkereskedelmi áruforgalmunkat abból a szempontból, hogy mely harmincadhelyeken keresztül bonyolódott le.

Azokat a nyugati harmincadhelyeket, amelyeknek naplói 1542-ből korunkra maradtak, az egykorú harmincadigazgatás szervezetét véve alapul, 4 csoportba sorolhatjuk. Az első csoportba tartozik Pozsony és Pozsonynak

a Dunától északra fekvő 2 leányhelye : Stomfa és Gajár. A második csoportba tartoznak Pozsonynak a Dunától délre fekvő fiókhivatalai : Sopron 4 kis leányhelyével, Nezsider, Zarándfalva, Jándorf, Oroszvár és Óvár, E csoport félig-meddig már függetlenül is Pozsonytól, új központja Óvár. A harmadik csoport központja Nagyszombat; Szokolca és fiókjai : Szenice, Sasvár és Holics tartoznak ide. A negyedik csoportot tulajdonképpen nem is nevezhetjük csoportnak, mert Szempcnek 1542-ben nem voltak leányhelyei. Jelentősége a kivitelben azonban indokolja, hogy különállónak tekintsük, ne pedig a nagyszombati csoport — amelyből kivált — egyik tagjának.

A behozatal az első két csoport harmincadhelyein keresztül bonyolódott le, mégpedig elsősorban magán Pozsonyon át. A fizetett harmincadot véve alapul,⁵⁴ a behozatal így oszlott meg :

I. (pozsonyi) csoport	5 030,25 Ft	74,41%
II. (dunántúli) csoport.....	1 730,76 „	25,59%

Az I. csoporton belül így oszlott meg a behozatal után fizetett harmincad:

Pozsony.....	4 679,15 Ft
Stomfa	312,85 „
Gajár	38,25 „
<u>Összesen</u>	<u>5 030,25 „</u>

A dunántúli csoportnál a következő volt a megoszlás :

Járfalu	1 117,16 Ft
Sopron és 4 fiókja	325,24 „
Zarándfalva	205,49 „
Nezsider	50,37 „
Oroszvár	32,50 „
Óvár.....	— „
<u>Összesen</u>	<u>1 730,76 Ft</u>

Kivitel mind a 4 csoporton keresztül volt, mégpedig — ugyancsak a fizetett harmincadot véve alapul — a következő megoszlásban :

Szempe	6 085,26 Ft	47,90%
Nagyszombati csoport ..	3 999,55 „	31,47%
Óvári csoport	1 327,66 „	10,46%
Pozsonyi csoport	1 290,52 „	10,17%
<u>Összesen</u>	<u>12 702,99 Ft</u>	<u>100,—%</u>

A nagyszombati csoporton belül úgyszólván az egész kivitel magán Nagyszombaton át haladt. Szenicén és 3 leányhivatalnál csak 88,61 forint harmincadot fizettek, Nagyszombaton ezzel szemben 3910,94 forintot.

⁵⁴ Egyelőre csupán, amíg a vámérték alapján még nem végeztük el a számításokat.

Az óvári csoporton belül így oszlott meg a kivitel után fizetett harmincad :

Sopron és fiókja	494,68 Ft
Óvár.....	404,60 „
Nezsider	258,90 „
Járfalu	142,72 „
Oroszvár	14,96 „
Zarándfalva	11,80 „
<u>Összesen</u>	<u>1 327,66 Ft</u>

Óvárnak tehát ekkor még koránt sincs olyan jelentősége a kivitel — és első-sorban a marhákivitel — terén, mint a XVII. és XVIII. században.

A pozsonyi csoporton belül a kiviteli vám megoszlása a következő volt :

Pozsony.....	1 130,87 Ft
Stomfa	103,41 „
Gajár	56,24 „
<u>Összesen</u>	<u>1 290,52 Ft</u>

A pozsonyi harmincadhelynek tehát a kivitelben is nagy volt a jelentősége, Szempe és Nagyszombat után következett, forgalma nem sokkal volt kisebb, mint az egész óvári csoporté.

Nézzük végül a behozatal és a kivitel együttes, tehát a teljes áruforgalmat felölélő megoszlását a 4 harmincadesoport között :

Pozsonyi csoport	6 320,77 Ft	32,49%
Szempe	6 085,26 „	31,27%
Nagyszombati csoport ..	3 999,55 „	20,54%
Óvári csoport	3 058,42 „	15,70%
<u>Összesen</u>	<u>19 464,00 Ft</u>	<u>100,—%</u>

E számok azt mutatják, hogy nyugat felé irányuló külkereskedelmünk 1542-ben túlnyomó többségében a Dunától északra, az északnyugati felvidéken, annak harmincadhelyein át bonyolódott le. 15 — illetve a 4 soproni fiókkal 19 — harmincadhivatal naplóját ismerjük 1542-ből. Ezek közül 9 a Dunától északra, 6 — illetve 10 — attól délre volt. Ez utóbbi helyeken keresztül a behozatalnak csak 25,59%-a, a kivitelnek csak 10,46%-a, az egész áruforgalomnak csak 15,70%-a haladt. S ha tudjuk, — miként láttuk — hogy a teljes nyugat felé irányuló áruforgalomnak az 1542-i naplókban nem szereplő szlavóniai harmincadok forgalma legfeljebb 5%-ára becsülhető, míg az 1542-i naplókban hiányzó vágvölgyi harmincadok forgalma az egész

nyugati áruforgalomnak mintegy 11%-ára, az arány az északnyugati felvidék javára még nagyobb. Nyilván szerepe volt ebben a török térfoglalásának, de hogy milyen mértékben, hogy mi volt e tekintetben a helyzet a török előnyomulása előtt, azt egyelőre nem tudjuk.

Mit következtethetünk a harmincadhelyek forgalmából a behozott áruk eredetére és a kivittek rendeltetési helyére vonatkozólag? Nem sokat. Annyi bizonyosnak tekinthető, hogy a dunántúli harmincadhelyeken át behozott és kivitt áruk Ausztriából, mégpedig elsősorban Bécsből jöttek és oda mentek. De hogy eredetük és végső rendeltetési helyük hol volt, az továbbra is bizonytalan.

Ausztria és főleg Bécs volt nyilván az átmenőhelye — esetleg eredete és végső célja is — a Pozsonyon és felvidéki fiókjain át haladó áruforgalomnak is. De vihettek és hozhattak árut ezeken a helyeken keresztül Morvaországba, illetve onnan is, mint ahogy Szempe és Nagyszombat is lehetett vámhelye az Ausztria és a Morvaország felé irányuló forgalomnak egyaránt, bár valószínűbb — főleg Nagyszombat esetében —, hogy e helyeken át inkább a Morvaországba irányuló, illetve azon keresztül haladó kivitel bonyolódott le.

Valamivel többet tudhatunk meg ezekről a kérdésekről, ha — miként említettem — a kereskedők személyén keresztül közelítjük meg őket, bár határozott és minden árura kiterjedő választ így sem remélhetünk.

A kereskedők vizsgálata természetesen nemcsak ebből, hanem sok más szempontból is eredménnyel kecsegtet.

*

A kereskedők oldaláról vizsgálva nyugat felé irányuló külkereskedelmünket 1542-ben, ez alkalommal — mintegy példaképpen — csak 2 áru viszonylatában tesszük azt. Az egyik az ökör, a másik a posztó. Az egyik a kivitelnek és egyben az egész áruforgalomnak, a másik a behozatalnak legjelentősebb tétele.

1542-ben a többször említett 15, illetve 19 harmincadhelyen át 27 529 ökröt vittek ki Magyarországról, a következő megoszlásban :

Szempe	217 ízben	15 513 db
Nagyszombat	57 „	8 678 „
Pozsony.....	13 „	1 994 „
Óvár.....	37 „	487 „
Sopron és fiókjai.....	36 „	474 „
Stomfa	9 „	204 „
Járfalu	8 „	152 „
Nezsider	6 „	25 „
Szenice.....	1 „	2 „
Összesen	384 ízben	27 529 db

A Dunától délre tehát csak 87 ízben 1138 darabot, tőle északra ezzel szemben 297 ízben 26 391 darabot hajtottak külföldre.

Hova valósiak voltak az ökörkereskedők? Magyarok vagy idegenek? E kérdésre a következő táblázat válaszol:

Magyarországi kereskedő kivitt ...	343	ízben	23 252	darabot
Német birodalmi „ „ ...	4	„	2 842	„
Ausztriai „ „ ...	32	„	1 329	„
Morvaországi „ „ ...	5	„	106	„
Összesen	384	„	27 529	darabot

Az ökrök 84,46%-át tehát magyar kereskedők vitték ki, s csak 15,54%-át külföldiek.

A következő táblázat azt mutatja, hogy a magyar ökörkereskedők hol laktak, az illető helyen hányan voltak, hány ízben és hány ökröt hajtottak külföldre. A táblázat csak azokra a helyekre terjed ki, amelyeknek tőzsérei 100-nál több ökröt vittek ki.

Nagyszombat (Pozsony m.) ...	7	tőzsér	13	ízben	3219	darabot
Pozsony (Pozsony m.)	8	„	39	„	2009	„
Nyáry Ferenc emberei.....	—	„	5	„	1724	„
Debrecen (Bihar m.)	3	„	2	„	1281	„
Vízkelet (Pozsony m.)	6	„	22	„	1125	„
Buda (Pest m.)	1	„	1	„	1090	„
Galánta (Pozsony m.)	10	„	22	„	1028	„
Pest (Pest m.)	3	„	3	„	967	„
Balassa Imre emberei	—	„	2	„	686	„
Taksony (Pozsony m.).....	9	„	18	„	685	„
Pered (Pozsony m.)	8	„	11	„	579	„
Nagymácsid (Pozsony m.)	8	„	15	„	519	„
Vágsellye (Nyitra m.)	5	„	7	„	518	„
Naszádosok	—	„	8	„	444	„
Hegysúr (Pozsony m.)	4	„	8	„	443	„
Kürt (Pozsony m.)	7	„	9	„	390	„
Nána (Esztergom m.)	1	„	1	„	325	„
Nebojsza (Pozsony m.)	4	„	10	„	304	„
Réte (Pozsony m.)	5	„	5	„	277	„
Thököly Sebestyén emberei ...	—	„	1	„	239	„
Csütörtök (Pozsony m.)	3	„	13	„	232	„
Gerendás (Békés m) és						
Királyság (Csongrád m)	3	„	1	„	220	„
Losonc (Pozsony m.)	2	„	2	„	217	„

Révay Ferenc emberei	—	tőzsér	2 ízben	215 darabot
Diószeg (Pozsony m.)	3	„	4 „	212 „
Heves (Heves m.)	1	„	1 „	212 „
Keszi (Esztergom m.)	2	„	2 „	212 „
Sopron (Sopron m.)	6	„	16 „	212 „
Nagyszombat és Nebojsza	2	„	1 „	207 „
Deáki (Pozsony m.)	3	„	7 „	202 „
Várad (Bihar m.)	1	„	1 „	199 „
Vezekény (Pozsony m.)	2	„	4 „	197 „
Kajal (Pozsony m.)	3	„	3 „	186 „
Szokolca (Nyitra m.)	1	„	2 „	185 „
Székesfehérvár (Fejér m.)	1	„	1 „	184 „
Vecse (Nyitra m.)	1	„	2 „	180 „
Luc (Pozsony m.)	1	„	1 „	152 „
Esztergom (Esztergom m.)	2	„	2 „	149 „
Taksony és Vágsellye	3	„	1 „	146 „
Janchy Gergely	—		3 „	139 „
Pekry Anna emberei	—		1 „	120 „

Fentiekén kívül még 31 magyarországi helység szerepel az 1542-i harmincadnaplókban, olyan helységek, amelyeknek tőzsér lakosai 100-nál kevesebb ökröt hajtottak ki nyugat felé.

Tanulságos megnézni, hogyan oszlanak meg a kereskedők az egyes országrészek között, hány ökröt visznek ki az egyes országrészek kereskedői. Ezt mutatja az alábbi táblázat

Pozsony megyei kereskedők	12 869 darabot
Nyitra „ „	1 084 „
Esztergom „ „	758 „
Hont „ „	79 „

Felvidéki kereskedők összesen	14 790 darabot
Alföldi kereskedők	4 052 „
Dunántúli „	843 „
Főurak	3 123 „
Naszádosok	444 „
Magyar kereskedők összesen	23 252 darabot

Az északnyugati felvidék kereskedői tehát az egész ökörkivitel 53,72%-át bonyolították le. Ezen belül a Pozsony megyeiek 46,74%-ot, ezen belül a nagyszombatiak 11,70%-ot, a pozsonyiak pedig 7,30%-ot.

Az alföldi kereskedők az ökrök 14,72%-át vitték ki, a dunántúliak csak 3,07%-ot .

A főurak kivitele 11,34% volt, a naszádosok vámmentes kivitele 1,61%-ot jelentett.

A kereskedőknek eme országrészek szerinti megoszlásából azonban nem következik, hogy az ökrök eredete is ennek felelt meg. Bár valószínű, hogy az északnyugati felvidéken is jelentős mennyiségben tenyésztettek ökröt kivitelre, de korántsem annyit, amennyit ennek az országrésznek a kereskedői kivittek. Valószínű, hogy felvásárolták más országrészek, elsősorban az Alföld marháit, mégpedig vagy úgy, hogy maguk mentek értük, vagy pedig úgy, hogy átvették az alföldi tenyésztők felhajtott gulyáit.⁵⁵

Próbáljunk végül felelni arra a kérdésre is, hogyan oszlott meg a magyar kereskedők ökrökivitele nagy- és közép- vagy kiskereskedők között. Nagykereskedőnek tekinthetjük azt, aki egy alkalommal legalább 100 ökröt vitt ki.

Nagykereskedőnek mondhatjuk először is az ökrrel kereskedő főurakat. Ezek a következők voltak :

Nyáry Ferenc	1724 db
Balassa Imre	686 „
Thököly Sebestyén ⁵⁶	239 „
Révay Ferenc	215 „
Pekry Anna	120 „

Ide számíthatjuk a naszádosok kapitányát, Erdőhegyi Benedeket, aki 311, továbbá az ismeretlen kilétű Janchy Gergelyt, aki 139 ökröt vitt ki.

A további nagykereskedők névsora :

Nagyszombat (ahol minden tőzsér nagykereskedő volt)	
Sántha Ambrus	1327 db
Baráthy Fábián	927 „
Ony Ádám	349 „
Nagy Antal	302 „
Bričius deák	165 „
Habardy István	137 „
Doroszlai Benedek	116 „

⁵⁵ Takáts Sándor megállapítása szerint a XVI. század 80-as éveiben a tőzsérek Érsekújvár előtt a jatói (szlovák neve : Jatov, Nyitra megyében) pusztán vették meg az ökröket a hajcsároktól. (Marhakereskedésünk szabályozása 1605-ben. Magyar Gazdaságtört. Szemle, 1897. 193–196. l.)

⁵⁶ Thököly Sebestyént ugyan 1542-ben még nem lehet főnemesnek tekinteni, hanem csak — elsősorban éppen a marhakereskedés révén — gazdagodó középnyemesnek, de már kiemelkedik a köznyemesek közül, amit az is mutat, hogy a harmincadnaplók lakhelye megnevezése nélkül említik, mint a főurakat, szemben a lakhely szerint is megnevezett tőzsérekkel, akiknek nagy része szintén köznyemes volt. Ezért soroltuk a főurak közé.

Pozsony	
Klee Mihály	725 db
Lausser János	708 „
Debrecen	
Debreceni Lukács	528 „
Nagy András	528 „
Búza Ferenc	205 „
Vízkelet	
Demeter Tamás.....	451 „
Ferencz György.....	435 „
Buda	
Paur János	1090 „
Pest	
Balázs deák	385 „
Szalay Mihály	382 „
Garay Demeter	200 „
Taksony	
Tóth Mihály.....	249 „
Habardy Udalrik	168 „
Nagymácsid	
Sántha Gergely	254 „
Vágsellye	
Mészáros György.....	156 „
Tuba Pál	141 „
Szita Barnabás	139 „
Hegysúr	
Czompó Péter	223 „
Piske György	113 „
Nána	
Nagy Balázs	325 „
Réte	
Nagy Ferenc	123 „
Nagy Ambrus	112 „
Losonc	
Michel Péter	115 „
Bihar Simon.....	102 „

Heves		
Cigány Bálint	212 db	
Keszi		
Kalmár György	195 „	
Várad		
Szabó Tamás	199 „	
Kajál		
Kajály Benedek	149 „	
Szakolca		
Barady Tamás.....	185 „	
Székesfehérvár		
Németh János	184 „	
Vecse		
Varga István	180 „	
Luc		
Jámbor Máté	152 „	

Azt állapíthatjuk tehát meg, hogy az egész ökörkivitelnek 58,48%-a, összesen 16 100 ökör, magyar nagykereskedők kezén át ment ki külföldre.

Vessünk még egy pillantást a külföldi ökörkereskedőkre. Ezek lakhelyét, számát, a szállítások és a kivitt ökrök számát a következő táblázat tünteti fel:

Német birodalom

Nürnberg 1 tőzsér 4 ízben 2842 darabot

Ausztria

Bécs	8	„	13	„	994	„
Bruck	6	„	12	„	257	„
Hainburg	1	„	3	„	37	„
Mistelbach	1	„	1	„	16	„
Ginczing	1	„	1	„	12	„
Ebenfurt	1	„	1	„	8	„
Gumpoldskirchen	1	„	1	„	5	„

Morvaország

Eibenschitz	2	„	3	„	89	„
Magyarbrod	1	„	1	„	15	„
Sztrázsnice	1	„	1	„	2	„

Nagykereskedők a külföldiek között is voltak. A nürnbergi Furtner Jodok egymaga 2842 ökröt szállított ki, s ezzel ő bizonyult a legnagyobb ökörkereskedőnek. A bécsi nagykereskedők a következők voltak :

Ekhard Farkas	370 db
Újhely János	247 „
Fischer Jakab	196 „

A külföldi és belföldi nagykereskedőket egyaránt figyelembe véve, azt állapíthatjuk meg, hogy az ökörkivitelnél 1542-ben 71,76%-a nagykereskedők kezén volt, olyan kereskedőkén, akik egy alkalommal 100 ökröt is kivittek, azaz — minthogy 1 ökör értéke átlagosan 10 forint körül mozgott — legalább 1000 forint kereskedelmi tőkével rendelkeztek.

*

Sok mindent lehetne még a marhatőzsérekről mondani, pl. üzleti társulásaikról stb., rátérünk azonban a behozatal legjelentősebb áruajtájának, a posztónak a kereskedőire.

Posztót 1542-ben 56 268,20 Ft vámértékben hoztak be Magyarországra, a következő harmincadhelyeken át :

Pozsony.....	135 ízben	33 422,20 Ft	59,61%
Járfalu	81 „	13 766,— „	24,55%
Stomfa	15 „	2 822,— „	5,05%
Sopron	32 „	2 749,60 „	4,90%
Zarándfalva	16 „	2 530,80 „	4,51%
Gajár	1 „	470,— „	0,83%
Oroszvár	1 „	176,— „	0,31%
Nezsider	4 „	133,60 „	0,24%
<u>Összesen</u>	<u>285 „</u>	<u>56 070,20 Ft</u>	<u>100,—%</u>

A következő táblázat azt mutatja, hogy a kereskedők milyen országbeliek voltak :

Magyarország	194 ízben	39 908,80 Ft	71,18%
Német birodalom	32 „	10 482,— „	18,70%
Ausztria	41 „	3 700,— „	6,60%
Morvaország	13 „	1 519,40 „	2,70%
Olaszország	2 „	210,— „	0,37%
Csehország	2 „	130,— „	0,23%
Lengyelország	1 „	120,— „	0,22%
<u>Összesen</u>	<u>283 ízben</u>	<u>56070,20 Ft</u>	<u>100,—%</u>

Figyelemre méltó, hogy a legnagyobb behozatali tétel forgalmának több mint 71%-át magyarországi kereskedők bonyolították le.

A következő összeállítás azt mutatja, hogy ezek a magyar kereskedők hova valósiak, hány alkalommal és milyen értékben hoztak be posztót.

Székesfehérvár	40	kereskedő	64	ízben	11 374,—	Ft
Pest	11	„	21	„	8 089,—	„
Pozsony	7	„	24	„	5 807,80	„
Buda	1	„	6	„	5 258,—	„
Nagyszombat	9	„	16	„	3 232,—	„
Győr	5	„	11	„	968,40	„
Kolozsvár	3	„	3	„	960,—	„
Várad	4	„	5	„	914,—	„
Gyöngyös	4	„	6	„	510,—	„
Szerdahely						
(Pozsony m.)	1	„	6	„	422,—	„
Pápa	4	„	7	„	372,80	„
Somorja (Pozsony m.)	1	„	3	„	328,—	„
Óvár	2	„	2	„	320,—	„
Debrecen	1	„	2	„	300,—	„
Sopron	2	„	3	„	202,40	„
Nána (Esztergom m.)	1	„	1	„	200,—	„
Szil (Sopron m.)	1	„	1	„	120,—	„
Pécs	2	„	2	„	112,—	„
Besztercebánya	2	„	2	„	110,—	„
Eperjes (Pozsony m.)	1	„	1	„	91,20	„
Selmecbánya	1	„	1	„	90,—	„
Kismarton (Sopron m.)	2	„	3	„	55,20	„
Alsó-Diós						
(Pozsony m.)	1	„	1	„	40,—	„
Páty (Vasvár m.)	1	„	1	„	16,—	„
Devecser						
(Veszprém m.)	1	„	1	„	12,—	„
Hely nélkül	1	„	1	„	4,—	„
Összesen	109	kereskedő	194	ízben	39 908,80	Ft

E kimutatás tanúsága szerint a posztókereskedők általában a nagyobb városokban laktak és az országnak majd minden részében, szemben a marhatózsérékkel, akiknek nagy többsége az északnyugati felvidéken élt, sokan közülük kisebb községekben és mezővárosokban.

A külföldi posztókereskedők megoszlását az alábbi táblázat mutatja :

Német birodalom			
Bresslau (Szilézia) . . .	5 kereskedő	27 ízben	10 308,— Ft
Neisse (Szilézia)	4 „	4 „	164,— „
Tittmoning			
(Bajorország)	1 „	1 „	10,— „
Összesen	10 kereskedő	32 ízben	10 482,— Ft

Ausztria			
Wienerneustadt	1 kereskedő	17 ízben	2 036,— Ft
Bécs	9 „	15 „	1 176,— „
Mistelbach	1 „	6 „	307,— „
Korneuburg	1 „	1 „	163,— „
Salzburg	1 „	1 „	10,— „
Hainburg	1 „	1 „	8,— „
Összesen	14 kereskedő	41 ízben	3 700,— Ft

Morvaország			
Prossnitz	1 kereskedő	5 ízben	1 007,50 Ft
Olmütz	5 „	8 „	511,90 „
Összesen	6 kereskedő	13 ízben	1 519,40 Ft

Olaszország			
Milánó	1 kereskedő	2 ízben	210,— Ft

Csehország			
Prága	1 kereskedő	1 ízben	80,— Ft
Press	1 „	1 „	50,— „
Összesen	2 kereskedő	2 „	130,— Ft

Lengyelország			
Mazóvia	1 kereskedő	1 ízben	120,— Ft

Nézzük meg végül azt is, hogyan oszlik meg a posztóforgalom egyrészt nagy-, másrészt közép- és kiskereskedők között. Nagykereskedőnek tekintjük azt a kereskedőt, aki egy alkalommal, azaz egy szállítmányban legalább 500 forint értékű posztót hozott be.

Magyar posztónagykereskedők a következők voltak :

Székesfehérvár

Bereczky Lukács	1250 Ft
Nagy Imre	1090 „
Sárosi János	756 „
Radics Orbán	650 „
Vásáros János	600 „

Pest

Garay Demeter	2140 „
Szalay Mihály	1660 „
Nagy András	1562 „

Pozsony

Klingenschmidt Pál	1526 „
Schuman Farkas	1182 „

Buda

Paur János	5258 „
------------------	--------

Nagyszombat

Sántha Ambrus	890 „
---------------------	-------

Kolozsvár

Bornemissza János	560 „
-------------------------	-------

A külföldiek közül csak a bresslouiak sorában voltak nagykereskedők, a következő négy :

Herman György	3480 Ft
Lindner Zsigmond	2258 „
Tropper János	1950 „
Lindner Simon	720 „

A magyar posztónagykereskedők 19 124 forint értékben a posztókereskedés 34,10%-át bonyolították le. Magyar és külföldi nagykereskedők kezében volt a posztóforgalom 49,10%-a.

*

Előadásomban, amelynek végére érkeztem, egy-két példán mutattam be a véletlen folytán korunkra maradt 1542-i harmincadnaplók forrásértékét külkereskedelmünk története szempontjából. A naplók történet-statisztikai feldolgozását Baraczká István kartársammal tovább folytatjuk. Reméljük, hogy minden irányú feldolgozásuk eredményeképpen sikerül majd hozzájárulnunk a XVI. századi magyarországi áruforgalom, s közvetve az árutermeletés történetének a további tisztázásához.

Az alábbiakban összefoglalóan betűrendben tüntetem fel azoknak a helységeknek a mai neveit, amely helységek a mai Magyarország területén kívül fekszenek, s amely helységnevek cikkemben magyar alakjukban szerepelnek. (A rövidítések jelentése: A = Ausztria, Cs = Csehszlovákia, J = Jugoszlávia, R = Románia.)

Alsó-Diós = Dolné Orešany (Cs.)
 Árva = Árvaváralja = Oravský Podzámok (Cs.)
 Bártfa = Bardejov (Cs.)
 Bellus = Beluša (Cs.)
 Beszterce = Bistrița (R.)
 Besztercebánya = Baňská Bystrica (Cs.)
 Bécs = Wien (A.)
 Bossác = Bošáca (Cs.)
 Brassó = Orașul Stalin (R.)
 Csütörtök = Štortok na Ostrove (Cs.)
 Deáki = Diakovce (Cs.)
 Diószeg = Dioseg (Cs.)
 Eperjes = Pozsonyepérjes = Eperješ (Cs.)
 Fertőmeggyes = Mörbisch (A.)
 Gajár = Gajary (Cs.)
 Galánta = Galanda (Cs.)
 Hegysúr = Heďšúr (Cs.)
 Holics = Holč (Cs.)
 Homonna = Humenné (Cs.)
 Hricó = Hričov (Cs.)
 Illava = Ilava (Cs.)
 Járfalu = Német-Járfalu = Deutsch Jahrdorf (A.)
 Kajál = Kajal (Cs.)
 Kassa = Košice (Cs.)
 Keresztúr = Deutschkreutz (A.)
 Késmárk = Kežmarok = Käsmarck (Cs.)
 Kismarton = Eisenstadt (A.)
 Kolozsvár = Cluj (R.)
 Krásznó = Krásno (Cs.)
 Kürt = Kürt (Cs.)
 Lieszkó = Lieskovec (Cs.)
 Losonc = Lošanec (Cs.)
 Lőcse = Levoča (Cs.)
 Lubló = L'ubovňa (Cs.)
 Luc = Luč (Cs.)
 Magyar-Brod = Uherskij Brod (Cs.)
 Malaczka = Malacky (Cs.)
 Mesztecskó = Mestečko (Cs.)
 Muraszombat = Murska Sobota (J.)
 Nagymácsid = Vel'ký Máčad (Cs.)
 Nagyszeben = Sibiu (R.)
 Nagyszombat = Trnava (Cs.)
 Nagyvárad = Oradea Mare (R.)
 Nána = Nána (Cs.)
 Nándorfejérvár = Beograd (J.)
 Nebojsza = Nebojsa (Cs.)
 Nedelicz = Nedelic (J.)
 Nemsova = Nemšová (Cs.)
 Nezsider = Neusiedl am See (A.)
 Pered = Pered (Cs.)
 Pozsony = Bratislava (Cs.)
 Prága = Praha (Cs.)
 Puchó = Púchov (Cs.)
 Réte = Reca (Cs.)
 Rosenberg = Ružomberok (Cs.)
 Ruszt = Rust (A.)
 Sasvár = Šaštín (Cs.)
 Selmechánya = Banská Štiavnica (Cs.)

Somorja = Šamoryn (Cs.)
Stomfa = Štupava (Cs.)
Stubnyó = Stubňa (Cs.)
Szokolca = Skalica (Cs.)
Szempe = Senec (Cs.)
Szenice = Senica (Cs.)
Szerdahely = Dunajská Streda (Cs.)
Sztropkó = Stropkov (Cs.)
Taksony = Takšon (Cs.)
Temesvár = Timișoara (R.)
Trencsén = Trenčín (Cs.)
Turdossin = Tvrdošín (Cs.)
Varasd = Varasdin (J.)
Vágbeszterce = Považská Bystrica (Cs.)
Vágsellye = Šala (Cs.)
Vágújhely = Nové Mesto nad Váhom (Cs.)
Vecse = Veča (Cs.)
Verbó = Vrbové (Cs.)
Vezekény = Vezekýn (Cs.)
Végles = Vygláž (Cs.)
Vízkelet = Mostová (Cs.)
Zarándfalva = Zurány = Zurndorf (A.)
Zágráb = Zagreb (J.)
Zsolna = Žilina (Cs.)